



MERCURIUS 2004

Országos Széchényi Könyvtár



MERCURIUS 2004

Felelős kiadó: **MONOK ISTVÁN**



Szerkesztő: **EKLER PÉTER**

Kiadványszervezés: **KISS BARBARA**

A kiadványt  **KISS LÁSZLÓ** tervezte



*Cím és elérhetőség:
Országos Széchényi Könyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F épület*

HTTP://WWW.OSZK.HU

telefon: (1) 22 43 700

fax: (1) 20 20 804



BORÍTÓ 1: A KÖNYVTÁR APPONYI-TERME

BORÍTÓ 2: PELBARTUS DE THEMESWAR: POMERIUM DE SANCTIS

(AUGSBURG, 1502) App. H 1583

BORÍTÓ 3: JANUS PANNONIUS: PANEGYRICUS IN LAudem BAPTISTAE GUARINI VERONENSIS

(WIEN, 1512) App. H 1613

BORÍTÓ 4: A SZÉCHÉNYI CSALÁD CÍMERE

BORÍTÓ FÉNYKÉPEK: **HAPÁK JÓZSEF**

A SZÖVEGRÖZTI KÉPEK »A TEGNAP VILÁGA« CÍMŰ KIÁLLÍTÁS MŰTÁRGYAIT ÁBRÁZOLJÁK
A FELVÉTELEKET **BAKOS ÁGNES** ÉS **TIHANYI BENCE** KÉSZÍTETTE (BTM FOTÓ)



Támogatónk:

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA



NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

ISSN: 1589-4738

TARTALOM



- 5 AZ EURÓPAI KÖNYVTÖRTÉNETI KÖZPONT
ALAPÍTÁSÁNAK TERVE
- MOKKA-R. 9
A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN TALÁLHATÓ RÉGI
NYOMTATVÁNYOK DIGITÁLIS KÖZÖS KATALÓGUSA
- 13 MAGYAR HELIKON.
KÖNYVKINCSEINK HASONMÁS-SOROZATA
- MEGKEZDŐDÖTT KÖNYVKATALÓGUSAINK 17
RETROSPEKTÍV KONVERZIÓJA
- 21 A TEGNAP VILÁGA.
IRODALMI KAPCSOLATOK ÉS KORHANGULAT
A HISTORIZMUSTÓL AZ AVANTGÁRDIG
- A BIBLIOFIL APPONYI SÁNDOR ÉS HUNGARICA- 27
GYŰJTEMÉNYE
- 31 ZENEMŰTÁRUNK KORSZERŰSÍTÉSE
JAPÁN KORMÁNYSEGÉLYBŐL
- JELES VENDÉGEINK 33
- 35 FALLENBÜCHL ZOLTÁN NYOLCVAN ÉVES



NYUGAT KÖNYVTÁR

SZERKESZTIK
FENYŐ MIKSA ÉS
HATVANY LAJOS

6-7. sz. Ára 60 fillér

Schnitzler Arthur

AZ ÉLET SZAVA

Fordította: Salgó Ernő

FALVS

NYUGAT KIADÁSA

Arthur Schnitzler, a századforduló osztrák irodalmának talán legsikeresebb és legismertebb személyisége volt Magyarországon. *Az élet szava* című színműve Salgó Ernő fordításában, a Nyugat Könyvtárban jelent meg, melyről Ambrus Zoltán írt kritikát a Nyugat 1911. 23. számában

AZ EURÓPAI KÖNYVTÖRTÉNETI KÖZPONT ALAPÍTÁSÁNAK TERVE



A MAGYAR NEMZETI KÖNYVTÁR alapító okiratában és a tevékenységét szabályozó jogi dokumentumokban meghatározott feladatai között a tudományos kutatás hangsúlyosan kiemelt területnek minősül. A tudományos kutatómunka elsősorban a saját állomány tudományos feltárására irányul, így természeténél fogva könyvtörténeti jellegű. A könyvtárnak szintén fontos feladata a nem Magyarországon található magyar vonatkozású dokumentumok szervezett feltárása, amely feladat végrehajtása elképzelhetetlen a külföldi gyűjteményi, kutatói és felsőoktatási intézményrendszer tagjaival való szoros együttműködés nélkül. Az európai országok könyvtörténeti kutatásokkal foglalkozó szakembereinek körében egyre erősebb az igény az összehasonlító jellegű kutatásokra, ezért is bővült ki a magyar nemzeti könyvtár külföldi kapcsolatrendszere. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének vezetői ezért elhatározták egy Európai Könyvtörténeti Központ megalapítását, hogy keretet adjanak a már létező kutatásoknak és együttműködéseknek. A leendő központ a könyvtárban működik majd, és az MTA a szakmai együttműködés és a munkatervek egyeztetése mellett „akadémiai kutatócsoport” kihelyezésével támogatja.

¶ A központ céljai, tagjai, vezetése

A központ legfontosabb céljai a következők:

- a magyar könyvtörténet (kiadás, könyvkötés, illusztráció, kereskedelem, könyvtárak, olvasás, kisnyomtatványok, sajtó) kutatása; a magyarországi kutatások koordinálása, forrásfeltárás, bibliográfia és összefoglalások készítése,
- a retrospektív magyar könyv- és folyóirat-bibliográfia összeállítása,
- a magyar könyvtörténet európai kapcsolatrendszerének kutatása,
- szervezett együttműködés magyarországi és más európai könyvtörténeti műhelyekkel, szakmai közösségekkel,
- az európai összehasonlító könyvtörténeti kutatásokban való részvétel,
- humán szakirodalmi adatbázis létrehozása és működtetése.

A központ vezetője az OSZK főigazgatója vagy tudományos igazgatója. A központ munkáját szak-

mailag nemzetközi kuratórium felügyeli, amelynek tagjait az OSZK és az MTA Irodalomtudományi Intézete vezetése az MTA Könyvtörténeti, illetve Sajtótörténeti Munkabizottságai véleményének kikérésével jelöli ki, és a könyvtár főigazgatója kéri fel öt évre. A kuratórium évente, illetve szükség szerint ülésezik. A központ kutatási programját az évente összehívott közgyűlés fogadja el. A közgyűlésre meg kell hívni az MTA Művelődéstörténeti Bizottságának, Könyvtörténeti, illetve Sajtótörténeti Munkabizottságainak elnökeit és titkárait is.

A központ tagjai:

- külföldi meghívott kutatók (nem részesülnek javadalmazásban),
- magyarországi meghívott kutatók (nem részesülnek javadalmazásban),
- az MTA kutatócsoport tagjai (az MTA javadalmazásában),
- az OSZK kutatói, akiknek kutatási területe kapcsolódik az intézeti célokhoz (az OSZK kutatónappal támogatja tevékenységüket),
- az OSZK alkalmazottai, akiknek munkaköri feladatuk a központ céljainak megvalósítása (az OSZK javadalmazásában).

A központ vezetője a könyvtár egész területén folyó tudományos kutatások koordinálásáért felel, közvetlen felügyelete alá tartoznak a következő részben már meglévő, részben kialakítandó szervezeti egységek:

- MTA–OSZK Régi Könyvészeti Emlékek Kutatócsoport,
- XVI–XVIII. Századi Könyvtörténeti Osztály,
- XIX–XX. Századi Könyvtörténeti Osztály,
- Sajtótörténeti Osztály,
- Humán Szakirodalmi Bibliográfiai Osztály,
- különgyűjteményi táruk: Régi Nyomtatványok Tára, Kézirattár, Térképtár, Színháztörténeti Tár, Zeneműtár, Kisnyomtatványtár, Történeti Interjúk Tára, Restauráló Osztály, a zirci cisztercita Reguly Antal Műemlékkönyvtár.

A központ munkáját a Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár segíti, amely az OSZK Könyvtári Intézetének szervezeti egysége. A szakkönyvtár könyvtörténeti állományát magyar és európai könyvtörténeti folyóiratok, a magyar és az európai könyvtörténetre vonatkozó szakirodalom

alkotja. A szakkönyvtár állományán kívül az OSZK állományában az egyes különgyűjteményi táruk kézikönyvtáraiban további jelentős kézikönyv- és szakirodalmi állomány áll rendelkezésre. A szakkönyvtár könyvtörténeti részének megalapításához az Olasz Köztársaság nagyvonalú ajándéka járult hozzá.

¶ A központ kiadványai

KIADVÁNYTÍPUSOK:

- folyóirat
 - Magyar Könyvszemle (a folyóiratot 1876-ban alapította a nemzeti könyvtár, 1956-2000 között az MTA Irodalomtudományi Intézetének lapja, 2000-tól az Irodalomtudományi Intézet és az OSZK közös kiadványa, megjelentetője az Argumentum Kiadó),
- katalógusok
 - rekonstruált történeti katalógusok: a Kárpát-medence kora újkori könyvtárai (a Szegedi Tudományegyetem Művelődéstörténeti Intézetében 1996-ban alapított sorozatot 2000 óta az OSZK adja ki),
 - ma is létező régi könyv- és kéziratállományok katalógusai,
- konferenciák és tanulmánykötetek
 - Vernetztes Europa. Beiträge zur Kulturgeschichte des Buches (a párizsi École Pratique des Hautes Études, az École des Hautes Études en Sciences Sociales, az Universität Leipzig, az Institut für Höhere Studien és az OSZK közös sorozata, az Universitätsverlag Leipzig kiadásában jelenik meg),
 - az OSZK és az Osiris Kiadó gondozásában 2000 óta megjelenő Libri de libris sorozat,
- monográfiák (egyik legfontosabb célunk a magyarországi könyv- és sajtótörténet összefoglalása),
- bibliográfiák, adattárak,
- hasonmás sorozatok: a magyarországi könyvtörténet emlékeinek a Balassi, a Helikon, a Kossuth, a Pytheas és más kiadókkal közös sorozatokban való hasonmás kiadásai.

Tervezett internetes szakértői rendszerek:

- Bibliotheca corviniana digitalis,
- Bibliotheca eruditionis 1500-1750,
- Lectio (országos közös katalógus az 1850 előtti nyomtatványokról és kéziratokról, a dokumentumok digitalizált változatával),
- Clavis typographorum regionis Carpathicae 1473-1948,
- Régi magyarországi nyomtatványok betűi és

díszjelei adatbank,

- Magyarországi vízjelkatalógus,
- Magyar könyvtártörténeti Minerva,
- Magyar sajtótörténeti adatbázis,
- A magyar könyvtörténet bibliográfiája,
- Magyar művelődéstörténeti lexikon,
- Magyar humán szakirodalmi bibliográfiai adatbázis.

¶ A Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtárról

1959-BEN hozta létre a nemzeti könyvtár azt a Könyvtártudományi és Módszertani Központot, amely az 1997. évi CXL. törvény és a 2000. évi új alapító okirat alapján ma Könyvtári Intézetként dolgozik. Az Intézet könyvtára közel ötven éve naprakészen követi a nemzetközi könyvtártudományi szakirodalmat, ennek részeként a könyvtörténetet is. Az OSZK törzsállománya ugyanakkor külön figyelmet szentelt az európai könyvtörténetnek (katalógusok, bibliográfiák, monográfiák stb.), és ezeket leginkább a különgyűjteményi táruk kézikönyvtáraiban helyezte el. Nagy előnye a gyűjteménynek, hogy a közép-európai, volt szocialista országokkal fenntartott szoros kapcsolatok révén a térség könyvtörténeti szakirodalma nagyobb mértékben összegyűlt, mint a hasonló nyugat-európai gyűjteményekben. Ma közel tizenkétezer kötetet tesz ki könyvtörténeti állományunk.

Az Olasz Köztársaság 2004-ben nagyvonalú gesztussal több ezer kötetet egészített ki ezt a könyvtárat, és egyben javasolta a középkori és a kora újkori kéziratokról, illetve nyomtatványokról készült hasonmás kiadások különgyűjteményi kezelését is. Emellett elkezdtek a ma már hozzáférhetetlen bibliográfiák, könyvtörténeti monográfiák CD-ROM-sorozatát csakúgy, mint a ritka dokumentumok elektronikus kiadását. Ez utóbbi megoldás is jónak mutatkozott a könyvtörténeti gyűjtemény gyarapítására.

Terveink szerint negyvenötvenezer kötetet, folyóiratot, különlenyomatot és elektronikus dokumentumot szeretnénk összegyűjteni az európai könyvtörténetről, és ezeket szabadpolcon az olvasók és kutatók rendelkezésére bocsátani. Reméljük, hogy az egyes államok, könyvtárak, közgyűjtemények és kiadók csatlakoznak az olasz felhíváshoz, és ennek eredményeként minél többféle kiadványt tudunk ajándékként, csere alapján, illetve vásárlással megszerezni.

MONOK ISTVÁN monok@oszk.hu





Schnitzler elbeszélései a századforduló irodalmi modernségének elismeréssel ám botrányokkal is szegélyezett korszakát tükrözik. Az 1910 és 1922 között élő *Modern Könyvtár* feltűnően nagy számban közölt osztrák szerzőket, elsősorban Hoffmannsthal és Schnitzlert. OSZK 17.834/156

NYUGAT

FŐSZERKESZTŐ:
IGNOTUS
SZERKESZTŐK:
FENYŐ MIKSA
ÉS OSVÁT ERNŐ



FALVS E.

Az irodalmi »áttörés« korának, a modern magyar irodalom születésének legfontosabb, a századelő új szellemiségű polgári irodalmának legnagyobb súlyú orgánuma: a *Nyugat* (1908–1941). OSZK. HB.1139

MOKKA-R.

A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN TALÁLHATÓ RÉGI NYOMTATVÁNYOK DIGITÁLIS KÖZÖS KATALÓGUSA



A MAGYAR ORSZÁGOS KÖZÖS KATALÓGUS – Régi Nyomtatványok (MOKKA-R) számítógépes projekt összetett feladatrendszerrel kíván megoldani. A projekt alapvető célja, hogy országos régi nyomtatvány lelőhelyjegyzékként lehessen használni, másrészt elősegítse az ilyen dokumentumok hatékonyabb és gyorsabb feldolgozását. A könyvtörténet számára nagyon fontos, hogy az 1850 előtt nyomtatott könyvek bibliográfiai leírásán túl az egyedi jellemzőket (pl.: possessor, kötés, marginália stb.) is feltárják. Ma Magyarországon nincs olyan közös katalógus, amely ezt megfelelő mértékben megvalósítaná, ezért szükséges egy olyan adatbázis létrehozása, amely kimondottan ezeknek a speciális igényeknek felel meg. Azért kell ezt a modern könyvek közös katalógusától (MOKKA) részben függetlenül fejleszteni, mert az 1850 előtt készült nyomtatványok adatai az ún. duplumszűrés következtében automatikusan elvesznének a közös katalógusban. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy a MOKKA néhány jellemző alapján (szerző, cím, kiadó, kiadás éve) egy dokumentumról csak egyfajta bibliográfiai leírást enged be a rendszerbe, míg a MOKKA-R nem végez ilyen szűrést, a rekordok nem kerülnek összevonásra. Ez a rendszer gyakorlatilag a MOKKA speciális változata, működésében és funkciójában sokban fog hasonlítani a Hand Press Book Database-re (Hand Press Book Database, <http://www.cerl.org/HPB/hpb.htm>)

Magyarországon és a Kárpát-medencében sok olyan muzeális gyűjtemény létezik, ahol minimális vagy semmilyen könyvtári feltárás nem történik, ezért a MOKKA-R-nek elő kell mozdítania ezeknek az állományoknak a feldolgozását. Ehhez online és offline módon is elérhető katalógizáló modul kell biztosítani, amellyel közvetlenül az adatbázisba lehet rekordot felvinni. Ez a modul jelentősen kisebb költségekkel beüzemelhető és fenntartható, mint egy integrált könyvtári rendszer, mert egy átlagos teljesítményű PC, modemesnél szélesebb internet-elérés és egy böngésző program kell hozzá. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy azoknak a gyűjteményeknek is ezt kell választaniuk, ahol már van valamilyen működő könyvtári szoftver. A régi nyomtatványok feldolgozásának felgyorsításához speciális ismeretekkel rendelkező könyvtárosokra is szükség van. A MOKKA-R-nek meg kell teremte-

nie azt a lehetőséget, hogy humán erőforrást is tudjon biztosítani a tagok számára.

A közös katalógus adatbázis szerkezete úgy lesz kialakítva, hogy az összekapcsolható és bővíthető lesz egyéb adatokkal is. Egyrészt a címléírás bármelyik eleméhez (pl.: szerző, kiadási hely, nyomdász stb.) hozzákapcsolható képállomány és URL cím. Másrészt az egyes rekordokhoz hozzáköthetőek lesznek a teljes dokumentumok digitális változatai is (elektronikus kritikai kiadás, képként tárolt teljes művek). További bővítési lehetőségként úgy tervezzük meg az adatbázis működését, hogy az Eruditio-projekt (Bibliotheca Eruditionis, Budapest-Szeged, <http://www.eruditio.hu>) olvasmánytörténeti jegyzékeiben található bibliográfiai leírások összekapcsolhatóak legyenek a katalógus állományával. Mindebből az is következik, hogy minden olyan könyvtörténeti szempontból fontos számítógépes publikáció, adatbázis, szövegkiadás, amely fontos lehet, az adott rekord külső linkjeként bárkikor részévé válhat a programnak.

Művelődéstörténeti szempontból a Kárpát-medencében található 1850 előtt kiadott nyomtatványok egy egységet alkotnak. Indokolt ezért a projekt kiterjesztése határon túlra is. Ez úgy valósulhat meg, ha az egyes országok könyvtári és könyvtáros szervezetei együttműködést kötnek erre a feladatra. Lehetőség szerint minden olyan gyűjtemény állományát elérhetővé kell tenni a Kárpát-medencéből, amely történetileg kapcsolódik az 1450–1850 közötti korszak könyvészetéhez. Ezáltal sokkal hatékonyabbá válhat a történetileg amúgy is összekapcsolódó gyűjtemények feldolgozása. A projekt szempontjából minden nyomdatechnikai eljárással készült dokumentumot (könyv, folyóirat, röplap, térkép stb.), amely 1450–1850 között látott napvilágot, régi nyomtatványnak tekintünk. A gyűjtőkört két szempont közösen határozza meg: az egyik az időszak, vagyis az 1450–1850 között nyomtatott dokumentumok, a másik a területi megközelítés, azaz minden nyomtatvány, amely a mai Magyarországon, illetve a Kárpát-medencében található. Kivétel a faksimile kiadás, mert az időhatár ilyenkor nem tekinthető korlátozó tényezőnek. Ezekből következően a gyűjtőkör nemcsak régi könyvekre, hanem minden 1450–1850 között készült nyomtatványra vonatkozik, amely ma a Kárpát-medencében van.

Ezt egészíti még ki az az elv, hogy csak az a könyvtári egység kerülhet bele az adatbázisba, amely valamelyik tagkönyvtár állományában van.

A MOKKA-R-ben XML formában tároljuk az adatokat. Az adatbázis adatai nyomtatott és számítógépes formában átadott állományokból kerülnek feltöltésre. Bibliográfiai tételek feltöltése kétféle módon valósulhat meg. Az egyik, amikor a katalogizáló modulon keresztül történik, a másik, amikor az adott könyvtár adja át a tulajdonában lévő adatokat, rekordokat. Ez utóbbi lehetséges egyszeri feltöltéssel, illetve folyamatos adatszolgáltatással.

Az országos régi könyves számítógépes katalógus működtetéséhez feltétlen szükséges valamilyen jogi keret kidolgozása. A tervezés és tesztelés időszakára szóbeli megállapodás alapján a következő intézmények szolgáltatnak rekordokat az adatbázis számára: Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár; Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár; Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye, Könyvtár; Országos Széchényi Könyvtár; Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár; az MTA Könyvtára. A későbbiekben az írásban lefektetett együttműködésnek szabályoznia kell a résztvevők jogait és köteleseit, az adatszolgáltatás formáját, a fejlesztés és fenntartás módját. 2004. december 31-ig meg kell határozni, hogy milyen formában történjen az együttműködés (egyesület, OSZK keretein belül, konzorcium, a MOKKA Egyesület részeként stb.). A tervezés időszakára fenti intézmények között írásbeli megállapodást kell kötni az együttműködés formájáról, míg a tényleges jogi keretek kialakítása csak a megvalósíthatósági tanulmány elkészülte után kezdődhet. Ez meg fogja határozni a költségvetési forrásokat is.

Az országos régi könyves számítógépes katalógus működtetése nem valamilyen integrált könyvtári rendszer által történik, hanem ennél sokkal könyvebben módosítható XML felhasználásával. Két fő részből áll: az OPAC modulból és a katalogizáló modulból. A rendszer online, vagyis mind az OPAC, mind a katalogizáló modul TCP/IP hálózaton keresztül érhető el. Ettől függetlenül offline katalogizálásra is lehetőség van. A keresőfelület mindenki számára teljesen nyilvános, míg a szerkesztő rész jelszóval védett. A jelszavak meghatározott hozzáférést engednek az adatbázis részeihez. Jelenleg az OPAC működik (MOKKA-R, <http://www.eruditio.hu/lectio>), míg a szerkesztőfelület várhatóan 2004 novemberéig fog elkészülni. Adatokat XML-ben tárolja a rendszer, de mind bemeneti, mind kimeneti oldalról képes USMARC és HUNMARC formátum-

ban készült adatok veszteségmentes fogadására és szolgáltatására.

Az integrált könyvtári rendszerekhez hasonlóan az országos régi könyves katalógus is rendelkezni fog katalogizáló modullal. Megjelenésében ez interneten keresztül elérhető szerkesztő űrlapot jelent, amely hagyományos html-űrlap formájában jelenik meg. Futtatásához böngésző és JAVA támogatás szükséges. Célunk, hogy ezen keresztül MARC-ot lehessen szerkeszteni. Használata csak azon könyvtárak számára szükséges, amelyek nem rendelkeznek könyvtári szoftverrel, illetve nem kívánnak a saját rendszerükben régi nyomtatványokat feltárni. A közös katalogizálás megvalósításához katalogizálási szabályzat kidolgozása is szükséges. Ez a munka folyamatosan halad a fentebb felsorolt könyvtárak szakembereinek bevonásával.

Az adatbázis legfontosabb része a kereshető katalógus. Ez interneten szabadon elérhető OPAC-ot jelent, amely különböző funkciókkal rendelkezik. Lehetséges benne az országos régi könyves katalógusban külön, az Eruditióban és a kettőben közösen keresni. Meg lehet adni azt is, hogy csak egy adott könyvtár állományában történjen keresés. A MOKKA és MOKKA-R keresőfelülete között átjárhatóságot kell biztosítani, amely egy linkkel történő navigációt jelent a két keresőfelület között. Alapkövetelmény az, hogy egyszerű és összetett lekérdezés is lehetséges benne. Használhatók a Boole-operátorok és reguláris kifejezések. Alapvetően nemcsak egyszerű könyvtári visszakeresésre van lehetőség, hanem nagyon bonyolult összefüggések feltárására is, pl.: egy szerzőt keresve eljuthatunk ahhoz, hogy kiderüljön, ma hol található meg az ő tulajdonjegyével ellátott könyvek, és milyen személyek olvasták műveit pl. a XVII. században. A következő elemek kereshetők vissza: teljes szöveg, szerző, cím, kiadás helye, nyomdász, kiadási év, hivatkozás, formátum, tárgyszó, raktári jelzet, nyelv, possessor. Az egyes találatok különböző formákban jeleníthetők meg: nyomtatott, USMARC, címkézett, XML. Mindezek tetszőlegesen elküldhetők e-mailben. Az OPAC Internet Explorer és Mozilla internetes böngészőn futtatható.

A projekt teljes elkészítéséhez össze kell hangolni a különböző könyvtárak feldolgozó munkáit, biztosítani kell folyamatosan dolgozó fejlesztő programozót és önálló költségvetést. Mindezek meglétével a működéshez a technikai feltétel egy éven belül megteremthető, amely biztosítja a régi nyomtatványok feldolgozásának gyorsítását.

HEGYI ÁDÁM hegyi@mek.oszk.hu





A Kéve Művészegyesület Kalendáriumának budapesti 1911-es gyönyörű kiadása
a Világosság nyomdát dicséri. OSZK. 1645

MAGYAR IPARMŰVÉS ZET

AZ ORSZÁGOS MAGYAR IPARMŰVÉS ZETI MŰZEUM ÉS ISKOLA
ÉS AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉS ZETI TÁRSULAT KÖZLÖNYE

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁS-
ÜGYI MAGY. KIR. MINISZTER
MEGBIZÁSÁBÓ L SZERKESZTI
GYÖRGYI KÁLMÁN



XVII- IK ÉVFOLYAM 1914
BUDAPEST
KIADJA AZ ORSZÁGOS MAGYAR
IPARMŰVÉS ZETI TÁRSULAT

A Györgyi Kálmán szerkesztette *Magyar Iparművészet* (1897-1944) főként a kortárs képzőművészetről közölt cikkeket, az Országos Magyar Iparművészeti Társulat kiadásában jelent meg. OSZK. HB 7.370

MAGYAR HELIKON.

KÖNYVKINCSEINK HASONMÁS-SOROZATA



A MAGYAR HELIKON sorozat a magyar könyv történetének egyedülálló, kivételes igényű vállalkozása. Az Országos Széchényi Könyvtár, az Alföldi Nyomda Rt. és Hapák József műtárgyfotós a nemzet könyvkincseiből válogatva hasonmás könyvsorozat kiadását indítja el. A sorozat tagjai olyan régi nyomtatványok és díszkódexek, melyek többségükben egyetlen példányban léteznek a nemzeti könyvtárban, és még soha nem kerültek nyomtatott kiadásra.

A kiadók azért indítják útjára a sorozatot, mert úgy tartják: a magyar írásos hagyomány érzéki fennmaradása fontos kérdés. A hasonmásban napvilágra kerülő műrecek teljes fizikai valójukban eddig csak egy szűk kutatói kör számára voltak elérhetőek. Ha szövegük szélesebb körben ismert volt is, ábrázolásaik, díszítéseik csak rövid időre, kiállítások alkalmával tárultak fel a nagyközönség előtt. Ma már azonban nem csak azt kell tudni, hogy mit írtak eleink, de látni kell az írásképet, az írás és képek szerepét, s e kettő közötti viszonyrendszert. Így válik pótolhatatlan élménnyé a hasonmás kiadások kézbevétele. Csak így értjük meg, hogy miként gondolkodtak/ábrázoltak, hozzánk hasonlóan vagy tőlünk eltérően több száz évvel ezelőtt, így kerül teljes nyilvánosságra a magyar írásos hagyomány.

Egy hasonmás kiadás elkészítése a nyomdai feladatok egyik legnehezebbike. Az Alföldi Nyomda Rt. Hapák József műtárgyfotói alapján az eredeti kódexek színvilágát, aranyozását, a pergamenlapok egyedi különlegességét a ma létező legmagasabb nyomdai színvonalon, a lehető legtökéletesebben adja vissza. A Magyar Helikon sorozat azonban nemcsak magát a műtárgyként kezelhető könyvkincset adja közre hasonmásban, hanem a kötetről korunk színvonalának megfelelő tudományos igényességgel megírt tanulmányokat, az idegen nyelvű szövegek átírását, s a magyar fordítást is közli. Mindenkinek azt ajánljuk, hogy egyszerre olvassa az eredeti szöveget és kövesse nyomon a kommentárokat.

A sorozat első három tagja: a Hírneves magyarok arcképcsarnoka 1652-ből (Elias Wideman rézmetszetei), a magyarok történetét bemutató Képes Krónika, és Mátyás könyvtárának egyik legszebb darabja, a Philostratus-corvina. A sorozat darabjai digitális adathordozón (CD, DVD) és az interneten is megjelennek.

¶ Képes Krónika

A KÉPES KRÓNIKA a középkori magyar történetírás és könyvművészet legbecsesebb darabja. A Nagy Lajos király megrendelésére készült, gazdagon illusztrált és aranyozott díszkódex a magyar őstörténettől kezdve az Árpád-házi szent királyok nemzetiségén át egészen Károly Róbert koráig mutatja be történelmünket azzal a céllal, hogy az Anjou-ház legitimációját szolgálja. „Képes” krónikaként a mű helyenként a szövegtől eltérő, azt kiegészítő/magyarító, önálló cselekménysorokat ábrázoló képciklusokat tartalmaz. Az új hasonmás kiadás a legmodernebb nyomdatechnikai eljárásokat hasznosítja, hogy az eredeti mű szépségét a lehető leghűségesebben visszaadja. A kísérő kötet kritikai apparátus mellett közli a krónika latin szövegét, magyar és angol fordítását, és a hazai kutatás legkorszerűbb eredményeit összefoglaló művészettörténeti, történeti és ikonográfiai elemzéseket ad a krónikáról magyar és angol nyelven.

¶ Philostratus-corvina

A PHILOSTRATUS-CORVINA Mátyás könyvtárának egyik legszebb díszkódexe. A kódex Philostratos (Kr. u. III. sz.) athéni szofistának és unokaöccsének műveit, antik hősök és filozófusok életrajzát, leveleket és egy nápolyi képtár képeinek leírását tartalmazza. A művet 1487-ben Antonio Bonfini fordította latinra a királyi könyvtár számára. Az illuminálás Boccardino il Vecchio firenzei mester műve. A kódex még Mátyás életében visszajutott Firenzéből Budára, architektonikus díszű bőrkötése azonban már II. Ulászló címerét hordozza. A királyi könyvtár fennmaradt kódexei közül ennek a luxuskéziratnak címlapján sorakoznak a legnagyobb gazdagságban az antikizáló díszítőelemek, érmek, kameók, építészeti elemek, mitológiai jelenetek, triumphus-ábrázolások. A diadalmenetet tartó személy egyes feltételezések szerint Mátyás természetes fia, Corvin János. Az ifjú herceg győztes hadvezérként, mondhatni az uralkodói erények birtokában jelenik meg az ábrázoláson, amely aktuálpolitikai üzenetet is hordoz, a trónutódlás kérdésében egyértelműen jelzi Mátyás elképzeléseit. A bal oldali lap keretdíszében római császárok éremportréi között Mátyás portréját is láthatjuk. A kettős címlapon kívül – az egyes művek élén – további hat,

keretdísszel és figurális iniciáléval ellátott címlap található a kódexben.

**¶ Hírneves magyarok arcképcsarnoka 1652-ből.
(Elias Wideman rézmetszetei)**

XVII. SZÁZADI TÖRTÉNELMÜNK jelentős személyiségeinek arcképét metszette rézlapokra a század közepén az augsburgi születésű, de Bécsben is dolgozó művész, Elias Wideman. Száz híres magyar vonásait örökítette meg; köztük találhatjuk a költő és hadvezér Zrínyi Miklóst, öccsét, Zrínyi Pétert, több neves személyt a Pálffy, az Esterházy és más családokból.

Törökverő, magas rangú katonák, a császári és királyi udvar szolgálatában álló előkelőségek, rendfőnökök és főpapok tekintenek ránk a képekről korabeli viseletükben, tisztségük megjelölésével és jelmondatukkal. Az 1652-ben Bécsben kiadott album képeinek hasonmás kiadását Rózsa György kísérő tanulmánya és a latin nyelvű feliratok, valamint az ábrázolt személy többségében latin, néhány esetben francia illetve olasz nyelvű jelmondatának közlése egészíti ki. A kiadás az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi-gyűjteményében őrzött példány alapján készült.

KISS BARBARA barbara@oszk.hu



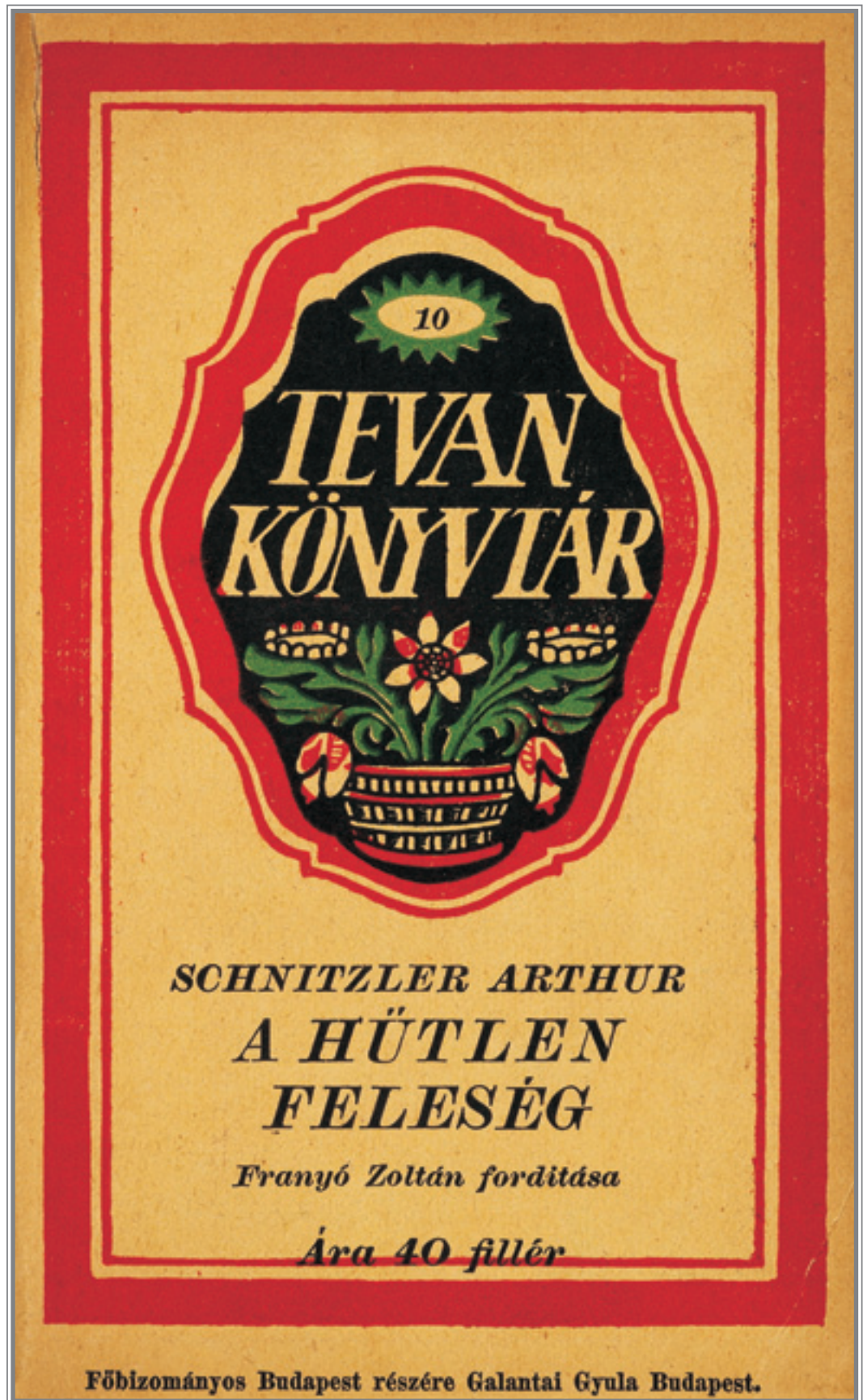
FRANZ MOLNÁR
LILIOM



DEUTSCH-OESTERREICHISCHER
VERLAG WIEN 1913

FALUSZ.

Molnár Ferenc, a magyar szerzők közül Bécsben a legsikeresebb, darabjai egy-két héttel a hazai első előadásokat követően az osztrák fővárosban is óriási sikereket arattak. Az 1908-as *Liliom* több bécsi kiadást is megélt. OSZK. 86.807



A tízes években Schnitzler számos műve jelent meg magyarul, fordítói a századelő legnevesebb írói közül kerültek ki, így például Bródy Sándor, Franyó Zoltán, Karinthy Frigyes, vagy Márai Sándor. Novelláinak 1912-es békéscsabai kiadása a Tevan kiadónak köszönhető. OSZK. 15.954/10.

MEGKEZDŐDÖTT KÖNYVKATALÓGUSAINK RETROSPEKTÍV KONVERZIÓJA



A CÉDULAKATALÓGUSOK retrospektív konverziója, azaz a sokszorosított vagy kézzel írt katalóguscédulákon szereplő – adott gyűjteményben lévő – művek adatainak adatbázisokba, OPAC-okba szervezése az 1980-as években kezdődött a nagy európai könyvtárakban. Számos módszert alkalmaztak a komoly kihívást jelentő és nagy anyagi befektetést igénylő feladat megoldására, amelyek közül a legismertebbek:

- közvetlen adatbevitel (az adatok begépelése a választott formátumba – általában MARC, azaz géppel olvasható rekordformátumba) saját személyzettel,
- ugyanennek elvégeztetése külső, a tevékenységre szakosodott céggel,
- a cédulák adatainak felismertetése optikai karakterfelismerő programmal és az adatelemek behelyezése MARC formátumba,
- a cédulák szkennelése kép formára és a megjelölt adatok kereshetővé tétele megfelelő keresőprogramokkal,
- rekordok átvétele már meglévő adatbázisokból és kiegészítésük a helyi adatokkal,
- valamint a fentiek valamilyen kombinációja.

Az egyre terjedő online katalógusokkal, integrált könyvtári rendszerekkel szemben támasztott jogos használói igény, hogy ne csak az új vagy a tíz-húsz évre visszamenő beszerzések adatai kerüljenek az adatbázisokba, hanem a könyvtárak teljes állományáról lehessen tájékozódni az Interneten. Ugyanakkor be kell látni, hogy ennek megvalósítási költségei rendkívül magasak, az adott belső feldolgozói kapacitások szűkösek, az egész tevékenység – bármilyen racionális megoldást alkalmaznak is – rendkívüli pénzügyi forrásokat igényel, amelyek a szokásos éves könyvtári költségvetésekből nem teremthetők elő. A nagy nemzeti könyvtári katalóguskonverziós programok külön e célra elkülönített állami támogatásokat igényeltek és kaptak.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1993-ban fogalmazta meg először a retrokonverzió megvalósítására vonatkozó koncepcióját, majd azóta szinte minden évben készített e tárgyban tanulmányt és költségbecsléseket. 2003-ban végül kidolgozott egy minden szempontot mérlegelő, optimális megoldási javaslatokat felvázoló, szabályzatokkal kiegészített megvalósíthatósági tanulmányt „Javaslat az Országos Széchényi Könyvtár könyvkatalógusainak ret-

rospektív konverziójára” címmel, amelynek alapján az Informatikai és Hírközlési Minisztérium, a Nemzeti Digitális Adattárhoz tartozó projektek keretében vállalta a nagyszabású munka elindításának finanszírozását. Az IHM és az OSZK közötti szerződés aláírására 2003 decemberében került sor. A szerződés értelmében az OSZK „a könyvek cédulakatalógusának retrospektív konverzióját kezdi, és a számrendes cédulakatalógusból mintegy 400 000 cédula adatait digitálisan rögzíti a szerződés 1. számú mellékletét képező feladatleírás, rendszerterv és költségvetés feltételei szerint”. A munkát, a retrokonverzió első szakaszát 2004. június végére kellett teljesíteni, a részletes szakmai és pénzügyi zárójelentést július utolsó napján kellett benyújtani a támogatást biztosító IHM-nek. Nem hallgathatjuk el, hogy az első szakasz lebonyolítását eredetileg egy teljes évre terveztük!

¶ A kezdeti lépések, a módszer és az együttműködő partnerek:

2004. JANUÁR: tenderkiírás (közbeszerzési pályázat), lebonyolítás, értékelés, eredményhirdetés: a nyertes a Medea Services Kft., szerződéskötés 2004. január 13-án. A Medea Services Kft. mellett szóló érvek:

- műszaki és szakmai alkalmasság: telephelyek Budapesten és Nagyváradon, több mint 130 munkaállomással, saját szoftverfejlesztés;
- referenciák: nagykönyvtári konverziós tapasztalatok, pl. Die Deutsche Bibliothek (4,8 millió cédula, 1999–2004), Staatsbibliothek zu Berlin (800 ezer cédula, 2002–2005), Universitätsbibliothek Basel (1,2 millió cédula, 2003–2004);
- kedvező árajánlat az OSZK-nak, adatbevitel besorolási adatokkal együtt: 225,- Ft/cédula.

¶ Mit végez az OSZK, mit a Medea Kft.?

OSZK:

- A külső partner számára a szabályzatok pontosítása, újak készítése, specifikációk a MARC rekordok átadásához, átvételéhez, a karakterkészlethez, a raktári jelzetfájlok előállításához stb.
- A besorolási adatok egységesítéséhez belső műhelymunkával létrehozuk részben előzetesen, részben a konverzió során a besorolási adatfáj-

lokot, főként a személynevekre és a testületi nevekre, amelyek mind az egységesített, mind az azoktól eltérő utalóformákat, illetve a névváltozásokat tartalmazzák.

- A belső munkacsoport feladata a szállított rekordok ellenőrzése megfelelő programokkal, illetve intellektuális munkával.
- A projekt adminisztrációja, irányítása, kapcsolattartás a Medea Kft-vel személyesen vagy e-mailben.

MEDEA KFT.:

- Elszállítja és beszkennelel (képpé alakítja) az OSZK helyrajzi katalógusából kiválasztott 400 000 cédulát.
- Megírja saját rögzítési szabályzatát (ezt egyezteteti az OSZK-val), majd próbarögzítést végez 200 válogatott cédulából (ezeket az OSZK ellenőrzi és javítja).
- Saját ellenőrző és konvertáló programokat ír.
- Betanítja a munkatársakat (adatrögzítők és revizorok), elkezd az üzemszerű rögzítést, majd nagy ütemben halad, miközben folyamatos problémamegoldó tárgyalást folytat az OSZK szakértőivel.

¶ Munkamódszer a Medea Kft-nél: kétszeres adatrögzítés

Az ADATRÖGZÍTŐK nagyméretű, osztott képernyőn vagy kétmonitoros munkaállomásoknál dolgoznak. Bal oldalon vagy a képernyő felső részén látják a katalóguscédula képét, jobb oldalon vagy a képernyő alsó részén jelenik meg a kitöltésre váró adatlap. Értelmezik, minősítik a cédulán lévő adatelemeket és a szabályzatnak megfelelően rögzítik az adatlapra. Minden egyes céduláról két rögzítő viszi be ugyanazokat az adatokat, a létrehozott rekordokat program segítségével ütköztetik, és ha eltérés van, javítanak. Bizonytalanság esetén (nehezen értelmezhető a cédula tartalma, esetleg olvashatatlan egy karakter vagy sor) megjegyzést fűznek a rekordhoz, a javításokat az OSZK munkacsoport végzi el. A szabályzatok alapján a konverzió első szakaszában a rögzítést végzők felismerik a besorolási adatformátumokat, a leírás adatsorozatjaiba tartozó adatelemeket, a nem latin betűs írásmódból transliterált szövegeket és meg tudják valósítani ezek HUNMARC formátumú egységes rögzítését ANSEL karakterkészletben. Az adatrögzítést a szűk határidő miatt rendkívül gyorsan kell lebonyolítani (naponta és fejenként kb. 150 cédula), ugyanakkor nem csupán mechanikus munkáról van szó, hiszen a régi katalóguscédulákon szereplő adatokat és jeleket a mai kor katalogizálási szabályzatainak megfele-

lően kell értelmezni. Ezt leginkább úgy érzékeltethetjük, hogy a retrokonverzió „intellektuális konverziót” is jelent.

¶ Hol tartunk most?

VALAMENNYI előkészítő feladatot elvégeztük. A belső munkacsoport folyamatosan készíti az AMICUS-ban (az OSZK integrált könyvtári rendszerében) a besorolási rekordokat, a betanulást követően egyre nagyobb ütemben. Megtörtént a szkennelés. A Medea Kft. nagy erővel végzi az adatrögzítést, százezres adagokban várjuk a rekordokat, amelyeket először a tesztadatbázisba töltjük be, ellenőrizzük minőségüket, azt követően kerülnek az éles adatbázisba és lesznek kereshetők az online katalógusban.

¶ Mit várhatunk, mit nem?

Az ONLINE KATALÓGUS bővül 400 000 cédula adatával, az új rekordok letölthetők HUNMARC formátumban, valamint használhatóvá válnak a besorolási adatrekordok. Egyelőre nem lesz látható minden példányadat, mivel a helyrajzi katalógus csak a muzeális példányokat és egy további, az olvasók rendelkezésére álló példány adatait tartalmazza a kötelempéldányok esetében. A külföldi beszerzések pedig majd minden esetben egypéldányosak. A többes-példányok adataival csak egy későbbi konverziós fázisban tudjuk kiegészíteni az egyes tételeket. Fontos tudni, hogy az online katalógusnak a retrokonverzióval bekerült része nem nemzeti bibliográfiai rekordhalmaz, pusztán a cédulakatalógusban szereplő adatokat tartalmazza. Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy a konverziótól az OSZK-szolgáltatók minőségének javulását várjuk, amelyek röviden a következők:

- a feltárt állományrészről a távoli felhasználók is tájékozódhatnak a web-en elérhető online katalógus révén,
- a rekordok nem csak az OSZK online katalógusába, hanem a MOKKA-ba is bekerülnek,
- könnyebb, gyorsabb és hatékonyabb a hozzáférés a konverzió során feltárt állományrészhez,
- javul a helyi kiszolgálás és a könyvtárközi kölcsönzés teljesítési ideje,
- megnő a visszakeresési pontok száma,
- javulnak a belső könyvtári munkafolyamatok.

¶ Miben bízunk?

ABBAN, hogy az adatbázis használói elégedettek lesznek a projekt első szakaszának eredményeivel, várják, követelik annak folytatását, valamint, hogy a finanszírozó is úgy értékeli a teljesítményt, hogy elengedhetetlennek véli a további szakaszok bo-

nyolítását és biztosítja az ahhoz szükséges anyagi támogatást.

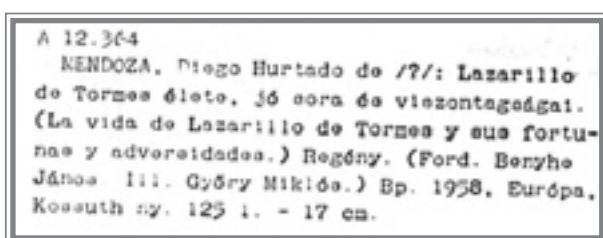
¶ Néhány példa a szkennelt cédulák látványára

1. kép: Nehezen olvasható cédula, a szerző neve után kérdőjel ferde vonalak között, az eredeti

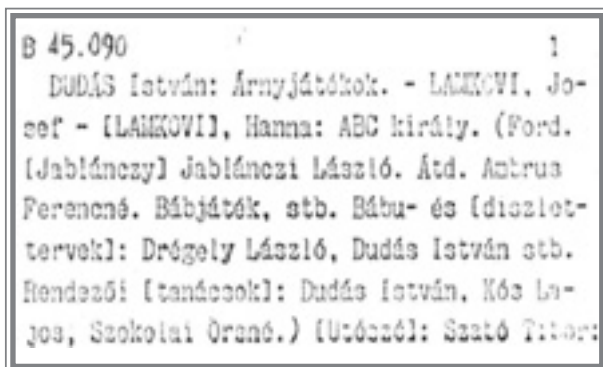
cím zárójelben, a Bp.-t a rögzítésnél mindig ki kell írni, l. helyett p.-t kell rögzíteni.

2-3. kép: Közös főcím nélküli gyűjtemény, sorozatba tartozik, többoldalas cédula, régi szabvány szerinti leírás.

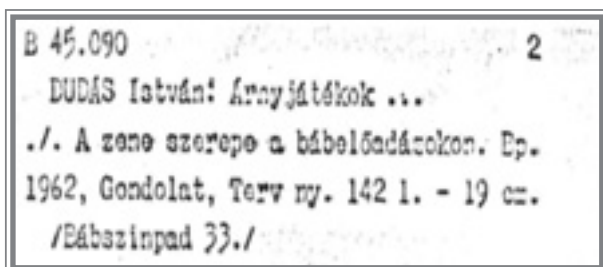
BERKE BARNABÁSNÉ *berk@oszk.hu*



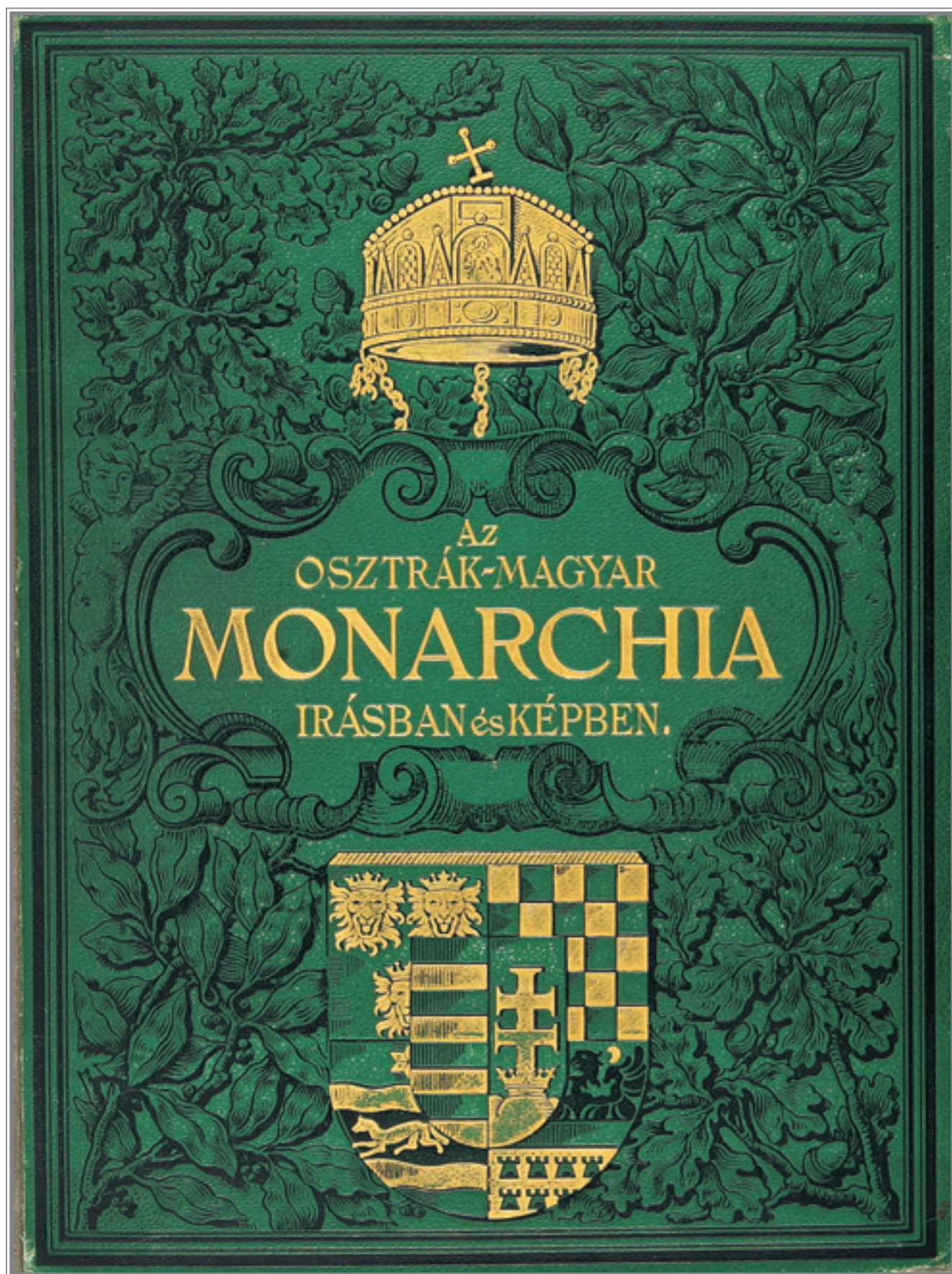
1. kép



2. kép



3. kép



Jókai Mór ismertségét Ausztriában annak is köszönhető, hogy a 80-as években Rudolf trónörökösrel közösen szerkesztette és írta az *Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képpen* című monumentális sorozatot. OSZK. M 72.317

A TEGNAP VILÁGA.

IRODALMI KAPCSOLATOK ÉS KORHANGULAT

A HISTORIZMUSTÓL AZ AVANTGÁRDIG



BUDAPESTEN 2004. MÁRCIUS 19-ÉN nyílt meg a Budavári Palota három fő intézményében a *Klimt, Schiele, Kokoschka és a dualizmus művészete - avagy Az áttörés kora: Bécs és Budapest a historizmus és avantgárd között* - című nagyszabású kiállítás. A Budapesti Történelmi Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria és az Országos Széchényi Könyvtár közreműködésében létrejött háromhelyszínes tárlat minden tekintetben különlegesnek és egyszerinek bizonyult. Egyrészt, mert a kiállítás negyvennégy kölcsönző intézménynek az anyagából állt össze, másrészt azért, mert az előzménynek számító tavalyi bécsi kiállításnál is gazdagabban, elsősorban az osztrák-magyar összefüggésekre fektetve a hangsúlyt, mindhárom intézmény a saját profiljának megfelelő témában mutatta be a korszakot, a Monarchia utolsó ötven évét. A Budapesti Történelmi Múzeum Bécs és Budapest nagyvárossá válását, építészetét és iparművészetét, a Magyar Nemzeti Galéria elsősorban a képzőművészetet, könyvtárunk pedig a kor társadalmi és művészeti életét, irodalmát, zenei és színházművészetét kísérte meg feleleveníteni. A feladat hatalmas volt, s természetesen márcsak a hely hiánya miatt sem lehetett valamiféle teljességre törekedni. A tárlat nem kínált történelmi bemutatót, és semmiképp sem kereste a birodalom életképességének, illetve szétesésének okait. Nem is mutatott be semmit annak politikai, gazdasági vagy technikai fejlődéséből. Céljaink szerint viszont láthatóvá tette a felszínt, a leglátványosabb eredményeket, a közös kultúrát. Mert talán soha sem volt olyan fontos a kultúra, mint ebben a korszakban...

Stefan Zweig (1881–1942) utolsó könyvében, *A tegnap világa* című önéletírásában (amely első magyar fordításban *Búcsú a tegnaptól* címmel jelent meg) saját életútjára visszatekintve, a régi századfordulós Bécs hangulatát, légkörét egyszerre líraian és történetírói szemléletességgel mutatta be. Egy a biztonságon, kiszámíthatóságon alapuló, szabályokat követő letűnt világot, az erkölcsös középosztály világát ábrázolta, amelyben az ideált a kötelességteljesítő, felelős, családjáért élő ember testesítette meg, s ahol az egyik legfontosabb fokmérő a kultúra ismerete és szeretete volt. Ebben a világban az irodalom, a színház, és a képzőművészetek figyelemmel kísérése a mindennapok természetes tartozékának

számított. A nemzeti klaszszicizmustól az avantgárd mozgalmakig terjedő periódus az élet megannyi terén áttörést hozó korszakot jelöl, s e korszak meghatározó kulturális jelenségeinek és gazdagságának ránk hagyományozódott ismeretei ma is egyértelműen igazolni látszanak saját koruk elavulhatatlan értékeit, ezek folyamatos erejét és leírhatatlan sokszínűségét. 1873 és 1920 között a két főváros egymással versengve és egymást kiegészítve vált európai kultúrközponttá, ahonnan új művészek, és általuk új stílusirányzatok indultak el a nemzetközi elismertség felé. A Makart és Klimt, Kokoschka és a Bauhaus alapítói közé számító Moholy-Nagy vagy Bartók és Kodály is jó példa lehet minderre. A színház és a zene témáját összekötő irodalom ugyanakkor a legszélesebb reprezentációiban, az áttörést jelentő új stílusirányzatoktól a ponyvairodalomig jellemzi e pezsgő kulturális korhangulatot. A kortársakat oly gyakran megdöbbentő új formanyelv, a modernség új stíluseszménye is ugyanebben az időben tör át, s mindez egyetlen emberöltő alatt megy végbe. Ezért szinte valamennyi művészeti ágra jellemző, hogy egyazon nemzedék megdöbbentő változásoknak, az élet fokozott felgyorsulásának válik tanújává, s megéri, hogy amit korábban merész ötletként sikerült diadalra juttatnia, azt az utána következők esetleg mint ősi, konzervatív dolgot söprik félre. Ahogyan Hiller István fogalmazott nyitóbeszédében: „A kiállítás rendezői nem kisebb feladatot vállaltak, mint hogy felvázolják ennek a hatalmas átalakulásnak a művészeti és kulturális eredményeit Bécsben és Budapesten: a tegnap világában, a boldog békeidőkben, bemutatva a művészet azonos és eltérő útjait.”

Az azonos és eltérő utak is a változásban ragadhatók meg, nem általános egység jellemzi őket, hanem formabontó dinamizmus, s mindkét oldalon ott van a – birodalmi Bécs hűvös távolságtartására, és a felzárkózó, sokszor sértett, de bizonyítási vágytól fűtött Budapest olykor legmerészebb álmaira építkező – mindennapok életérzésének művészeti megfogalmazása. A dualisztikus birodalmi szerkezet már a kiegyezéstől, azaz új formája létrejöttétől kezdődően heves politikai vitákat váltott ki. Míg az osztrákok egy része túlzottnak érezte a magyaroknak tett kedvezményeket, magyar oldalról a nem-

zeti önrendelkezés és állami szuverenitás erős korlátozása volt a kiegyezést követő jogos aggodalmak vezérmotívuma. Mégis, a dualizmus korát a meglévő politikai nehézségek ellenére minden korábbit felülmúló gazdasági és kulturális fellendülés határozta meg. Jóllehet a történelmi előzmények, illetve a feltételek is meglehetősen különbözőek voltak, mind Bécs, mind Budapest robbanásszerű fejlődésen ment át, s mindkét főváros tényleges modernizációja az említett korszakra tehető, amely nem csupán külső megjelenésében, hanem szellemi pezsgésében is egyértelműen érzékelhető volt. Bécsset ugyan már a XVIII. században is a barokk Európa fontos hatalmi és kulturális centrumaként ismerték, míg Magyarországon a reformkori álmokat megvalósító tényleges fejlődés csupán a Budapest néven egyesült új főváros létrejöttét követően, a XIX. század utolsó harmadában indulhatott meg, mégis, minthogy ettől kezdve Budapest nagy erővel igyekezett behozni évszázados elmaradását a császárvárossal szemben, a fejlődés sok vonatkozásában egyidejűséget mutat. A hasonló városszerkezet és városkép, az elit- és a tömegkultúra, a szórakozási formák a két főváros közti kulturális csere természetességét mutatják. Mind Bécs, mind Budapest egyaránt befogadó és ösztönző közegévé nőtt a művészeteknek és a különböző új kulturális törekvéseknek. Természetesen a korszak összetettségéből adódóan is mindkét várost külön-külön és egyszerre is jellemezte a mintakövetés és a saját identitás keresése, az együttműködés és a rivalizálás, a különállás és a segítő összefogás, a Monarchia keretei nyújtotta sajátos művészeti, kulturális szimbiózis így sokrétű kapcsolatrendszer hozott létre.

A Monarchia utolsó fél évszázada az élet minden terén kétségtelenül tele volt ellentmondásokkal, ám a kulturális szerveződésekben mégis megalakította a maga párhuzamait. Amint a két főváros modern világvárossá kezdett kiépülni, a birodalom mindkét felében a kultúra korábban soha nem tapasztalt szintre emelkedett. Ugyanúgy hozzátartozott ehhez a pozitív sokszínűség, a konzervatív túlérettesség, és a modern ismeretekre fogékony, nyelv- és szubjektumelméleti irányultságú megújulásra törekvés, akárcsak a „Kákánia” (KK, azaz Kaiser und König, tehát a császár és király birodalma) költői-művészi magatartásának és retorikájának a kialakulása és egyre hangsúlyosabb kritikája, amit Bécs felől nézve leginkább Robert Musil (1880–1942) a harmincas évekre józanul és gúnyosan, az ostobaságok és fölöslegességek szervezett útvesztőjeként bemutatva tudott sikeresen ábrázolni. Az egyégesnek semmiképp sem nevezhető korszakban tehát a művészetek, az irodalom különböző mozgalmainak problémafölvetéseire való reakcióiban

érhetőek tetten az esetleges párhuzamok és analógiák. A császári Bécs és a királyi Budapest korhatalmában, a világhiállítás rendező Bécs és a mileniumi magyar főváros mögött egy fokozatosan polgárosodó társadalom alakult ki. A kultúrát, a stílust, és az azt meghatározó korszakjellemet az új tőkés polgárság életmódja alakította leginkább, s ennek a városi embernek a létmódja volt egyszersmind a legközösebb összekapcsoló elem a két főváros között is. A *Magyarország* című lap *Bécsi levelek* rovatának rendszeresen tudósító Krúdy Gyula (aki Ferenc József császár halálakor is komoly összegző írást közölt egy letűnő látszó korszakról és annak hangulatáról *Őszi alkonyat. Az infánsnő fehér lábánál és egy halott Habsburgnál* címmel) bécsi írásaiiban ezt az osztrák–magyar világot megjelenítve összegezte művészién a maga és nemzedéke Monarchia-élményét.

Akárcsak az élet egyéb területein, a két fővárost nemcsak a hasonlóságok, hanem a mellettük és mögöttük meghúzódó különbségek is jellemezték. Bár osztrák oldalról több irodalmi bizonyítéka is van annak a főleg tizenkilencedik század végi monarchiabeli életérzésnek, amely a birodalom két vezető népének a polgárát s irodalmát egységesen osztrák–magyarnak gondolta (némileg fel is róva a magyaroknak, hogy ők külön nemzetben gondolkodnak, és saját magyar tudattal rendelkeznek), nem állítható, hogy akár csak az irodalmi mozgalmak szintjén is létezett volna egy kölcsönös megismerésen és elismerésen alapuló, átjárható és szigorú párhuzamokra épülő, elterjedt irodalmi egységkép. Mind az osztrák, mind a magyar változat ugyanis elsősorban világirodalmi jelenségekre, saját fejlődéstörténetére figyelt, és csak másodsorban egymásra. A közös vállalkozások – amelyek egymás művészetének, irodalmának megismertetésében voltak érdekeltek – közös kapcsolódási pontjait leginkább a bécsi művészek, színpadi és zeneszerzők bemutatásában, az osztrák irodalom magyar nyelvű fogadtatásában, illetve a magyar képzőművészet és irodalom bécsi hangsúlyjaiban kereshetjük. Kosztolányi Dezső a tíz évig készülő *Modern Költők* című antológiában (1914) az osztrák szerzők közül Rainer Maria Rilkének (1875–1926), utána pedig Hugo von Hofmannsthalnak (1874–1929) tulajdonította a monarchiabeli irodalmi „főszerepet”. Babits is elsősorban e két szerzőt emelte ki értékelési során. Rilke prágai születése ellenére ugyanis művészi eszmélkedése kezdeteitől a bécsi szellemi élethez kötődött, költészete magyarországi hatása pedig Kosztolányitól Nemes Nagy Ágnesig igen jelentősnek mondható. Kosztolányi, aki Rilke tanulmányában a bécsi és részben az új magyar líra jellegzetességeit is rálátta e költészetre, Schnitzlert

mutatta még be hangsúlyosan a magyarországi közönségnek. A *Griensteidl Café* körül csoportosuló *Jung Wien* (Fiatal Bécs) művészi mozgalmának egyik vezéregyénisége, Arthur Schnitzler (1862–1931) az osztrák irodalom legsikeresebb és egyik legismertebb személyisége volt Magyarországon. A tízes években számos műve jelent meg magyarul, fordítói gyakran a századelő olyan neves írói közül kerültek ki, mint Bródy Sándor, Franyó Zoltán, Karinthy Frigyes vagy Márai Sándor. Népszerűségéről tanúskodik Juhász Gyula egyik méltató írása is még 1908-ból, a *Holnapos*, Nagyváradon tartott Schnitzler-bemutató kapcsán. S talán itt említhető meg, hogy bár a korszak összetettségében igencsak megoszlottak a vélemények a rajongva dicsőítés és a teljes elutasítás között, az új irodalmat és általában a művészeteket pártoló kritika jól kezelte a modernség befogadási folyamatának legkülönbözőbb elágazásait. Elek Artúr, aki a régi és a modern művészetekhez egyaránt vonzódott, s azoknál az alkotóknál is megbecsülte a tehetséget, akiknek világa egyébként távol állt tőle, többnyire a Nyugatnak írt kiállítás-kritikái mellett például *Az Újság* című folyóiratban Kokoschkáról közölt kritikát. Ignotus méltatása mellett pedig Ady ajánlotta lelkesen a pesti közönségnek 1913-ban Karl Kraus (1874–1936) közelgő felolvasóestjét. Az 1910 és 1922 között élő *Modern Könyvtár* sorozat is feltűnően nagy arányban közölt osztrák szerzőket, elsősorban Schnitzlert és Hofmannsthalt, de olvasható volt itt tanulmány Freud álmelméletéről is, és Schnitzler *Anatólja* elé pedig Kosztolányi fordította le Hofmannsthal prólógus-versét. Robert Musil első regényét is még évekkel az első világháború előtt itt, Budapesten vette észre először a kritika. Fenyő Miksa a Nyugatban írt a *Törless tanulóéveiről* meglepően elismerő kritikát, s Lukács György, bár idegenkedett az osztrák fővárostól és elsősorban a német irodalom felé tájékozódott, Kassnerről, Beer-Hofmannról és Schnitzlerről egyaránt publikált esszét. Franz Theodor Csokornak (1885–1969) az expresszionizmus jegyeit hordozó *Letzte Spiele* című művét Karinthy Frigyes fordította, s az újonnan, 1912-ben alakult Új Színház első darabjai között mutatta be. Peter Altenberg (1859–1919), az „utolsó bécsi bohém” (ahogyan Mohácsi Jenő nevezte) ideges jellemét is Füst Milán írásain keresztül ismerhette meg a közönség, mert műveiről több ízben közölt bírálatot a Nyugatban. A fiatal Kosztolányi Bécsben folytatott egyetemi stúdiumai közben már kedves tanárától, Emil Reichtől szerezhetett közvetlen bécsi tapasztalatokat a monarchia századfordulós osztrák–magyar világképéről és művészetfelfogásáról. Pályáján később is kitapinthatók a korai bécsi élmények, de itt leginkább talán az hangsúlyozandó, hogy vele együtt a korabeli irodalmi

modernség képviselői józanul ismerték fel és mérlegelték az osztrák irodalom európai jelentőségű teljesítményét.

A fentiekből némileg belátható, hogy a többi irodalomhoz viszonyítva az osztrák szerzők igencsak jelentős helyet foglaltak el a magyar modernség irodalmi tájékozódásában. A *Pester Lloyd* szinte a bécsi megjelenéssel, illetőleg a bécsi–berlini premierrel egy időben közölt ismertetéseket, a *Nyugat* meghatározó szerepéről talán nem is szükséges itt szólnunk... Ugyanígy állítható – még ha fokozatában a bécsiek magyar irodalom ismerete, talán a fordítások hiánya miatt is, jóval szerényebb volt –, hogy Jókai, Mikszáth, Herczeg vagy Molnár Ferenc művei is rendszeresen láttak napvilágot bécsi kiadóknál. Jókai ismertebb művei közül számos budapesti és bécsi közös kiadás is megjelent, miután a *Pester Lloyd* is közölte azokat. Jókai ismertségét Ausztriában persze annak is köszönhette, hogy a 1880-as években Rudolf trónörökösrel közösen szerkesztette és írta az *Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képekben* című monumentális sorozatot. De Mikszáth is, Molnár is abszolút sikernek örvendett Bécsben. Mikszáth esetében talán elmondható, hogy a bécsi kiadók nem annyira esztétikai, mint inkább a fordíthatóság szempontjából válogatták ki a közlésre szánt szövegeket. A magyar szerzők bécsi fogadtatása szempontjából azonban átütő sikere volt Molnár Ferencnek, akit mint a pesti polgárság életérzésének, modernség-elképzelésének, kritikájának és ezek befogadási gesztusainak a bemutatóját, szinte osztrák íróként fogadtak el. Az ő színművei integrálódtak a legkönnyebben a XX. század első évtizedeinek osztrák irodalmi-színházi világába. A *Liliomot* Alfred Polgar (1873–1955) alkalmazta a bécsi színházi igényeknek megfelelően színpadra, méghozzá úgy, hogy a jellegzetesen pesti külvárosi játéknak álmódott színművet némi igazítással a bécsi Práter világában jelenítette meg, így érzékeltetve sikeresen a darab nyelvi lefelé stilizált beszédmódjának osztrák változatát. Franz Werfel (1890–1945) már ifjú költő korában fordította Adyt, s az *Anatólt* fordító, egyébként bécsi születésű Bíró Lajos sem csupán emigrációja során került közelebbi kapcsolatba az osztrák irodalommal, hiszen több műve jelent meg bécsi vagy bécsi-berlini kiadásokban is. Az egyik legtekintélyesebb osztrák irodalmi lap, a *Die Fackel* tulajdonosa és éles szemű kritikusa, Karl Kraus pedig nemcsak publikálta Tömörkény *Csata a katonával* című novelláját, de szerzőjét – némi túlzással – a Monarchia legnagyobb élő írójának is nevezte. A *Die Wage* című folyóirat rendszeresen hírt adott magyarországi kulturális eseményekről, igaz, némileg ötletszerűen csak a magyar irodalomról.

A századfordulós modernség osztrák irodalmának befogadása Magyarországon egyértelműen az irodalmi siker jegyében írható tehát le, s még ha nem állítható is, hogy ez teljességében problémamentes lett volna, mindenképpen említést érdemel, hogy a magyar és az osztrák zenei modernség is hasonlóképpen reagált a magyar, illetve az osztrák irodalmi fejleményekre. Nemcsak Bartók zenésítette meg Ady verseit, Balázs Béla vagy Lengyel Menyhért szövegeit, Richard Strauss (1864–1949) is állandó librettistaként dolgozott Hofmannsthallal, és Dohnányi is zenei alakba öntötte Schnitzler különböző műveit. Zeneszerző és szövegírója hasonló esztétikai elgondolása mellett érdemes talán kiemelni zene és szöveg viszonylatában ugyanannak az életérzésnek, filozófiának vagy akár modernségképzetnek az átütő erejét. Gustav Mahler (1860–1911) a zene Napóleonjaként említő Csáth Géza írása mellett Péterfy Jenő Wagner-kritikája példázhatja zenei és irodalmi életünk közös kapcsolódási pontjait a korszakban. Bécsben viszonylag pontosan meg is határozható az irodalmi modernség kialakulásának dátuma. 1891-től jelenik meg a *Die Moderne Rundschau* (Modern Szemle), amely az új bécsi irodalom első számú orgánuma lesz. Kiadója, Leopold Weiß ebben az évben jelenteti meg a modern osztrák irodalom első jelentős alkotásának tekinthető művet, az akkor még gimnazista Hofmannsthal lírai egyfelvonásos drámáját a *Gestern* (Tegnap), amely éppen azt fejtegeti, hogy nem élhetünk pusztán a mának, hiszen a múlt, a tegnap világa alapvetően meghatározza jelenünket. 1891-ben a linzi születésű Hermann Bahr (1863–1934) is Bécsbe költözik, s hamarosan ő lesz az új osztrák irodalom szervezője, propagátora, a *Die Zeit* (Az idő) című liberális hetilap kiadója. Ő alkotja meg az *Ifjú Ausztria* csoportelnevezést is. Magyarországon nehezen vállalkozhatnánk ilyen évszám meghatározására. Osvát Ernő példája, aki 1902–1903-ban *Magyar Génius*, 1905-ben *Figyelő*, 1906-ban *Szerda* címmel ad ki tiszavirág-életű lapokat, inkább ennek a meghatározhatatlanságát mutatja. Az új irodalom mindenesetre a *Nyugatban*, amely 1909 után könyvkiadásra is vállalkozik, hosszú távra megteremtette a maga orgánumát. Érdekesség ugyanakkor, hogy míg Pesten több igényes irodalmi folyóirat is létezett, addig a századfordulós Bécsben egyetlen lap sem tudta hosszabb ideig felszínen tartani magát. Több kísérlet volt (Wiener *Literaturzeitung* 1890–1893, *Neue Revue* 1893–1898, *Die Waage* 1898–1902, *Ver Sacrum* 1898–1900, *Die Zeit* 1894–1904, *Österreichische Rundschau* 1904-től), de egyik sem bizonyult életképesnek. Persze az sem hallgatható el, hogy az osztrák szerzők rendszerint rangos német lapokban is publikáltak ez idő tájt. Az egyedüli kivétel az 1899-ben induló *Die Fackel*

volt, mely nagyon jelentős szerepet töltött be az osztrák irodalomban. A lap szépirodalmi műveken kívül rendszeresen közölt kritikákat is, s a kritikusnak is kiváló, lapalapító Kraus a folyóirat által fedezte fel a nagyközönség számára Kokoschkát, Traklt, Werfelt. A magyar írók közül Herczeg Ferenc egyik novelláján kívül, mint említettük, Tömörkényt mutatta be hangsúlyosan olvasóinak, akit Csehovhoz és Gogolhoz hasonlított.

A két főváros irodalma és művészete mégsem elsősorban közvetlen kontaktusaiban, de a közös kulturális háttérviszonyokban, a Monarchia történelmi-politikai meghatározottságaiban, a századforduló modernség-törekvéseiben, valamint elsősorban a filozófia és a pszichoanalízis révén vizsgálható. A Jung Wien bécsi írókból, költőkből álló csoportjának tagjai például – Schnitzler, Dörmann, Bahr, Altenerg, Beer-Hoffmann, Salten, Hofmannsthal vagy Kraus – elutasították a naturalizmust éppúgy, mint a historizmust, s helyette a modern művészeti irányzatokat: a szimbolizmust, az impresszionizmust támogatták. Az irányzat hagyományait a huszadik századi osztrák irodalom Magyarországon talán legismertebb alakjai (Stefan Zweig, Robert Musil, Ödön von Horvath és Joseph Roth) ápolták és vitték tovább. Az olyan kétnyelvű költők pedig, mint Mohácsi Jenő (Eugen Mohácsi) vagy Heinrich von Horvath, Karczag Vilmos (Wilhelm Karczag), illetve a többi magyar származású vagy magyar kapcsolatokkal rendelkező szerző (Marie Herzfeld, Theodor Herzl, Ludwig Hevesi, Rudolf Lothar, Ernst Mach, Felix Salten például) nemcsak a budapesti német nyelvű irodalomnak voltak képviselői, de irodalomszemléletükkel a budapesti hasonló törekvésekre is hangsúlyosan reagáltak. A szépirodalmi allúziókon túl legalább ilyen fontos hangsúlyozni, hogy a tegnap világában, a tizenkilencedik század végi Bécsben született meg a pszichoanalízis elmélete is. Sigmund Freud (1856–1939) orvosi tapasztalataira, klinikai esettanulmányokra alapozva itt alkotott olyan fogalmi sémát a lelki élet mechanizmusainak leírására, ami a korábban nem vagy csak nehezen értelmezhető jelenségekhez is kitűnő értelmezési keretet kínált. Ezáltal nagyon gyorsan hívei, követői támadtak szerte a világon, s talán nem véletlen, hogy leginkább Budapesten, ahol orvosok (elsősorban Ferenczi Sándor), társadalomtudósok (például Varjas Sándor), írók (Csáth Géza, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső stb.) egyaránt hamar fogékonyak lettek a freudi ösztönzésekre. A befogadás mélysége és változatossága révén a Monarchia összeomlásáig Budapest Bécs mellett a második székvárosa lett a pszichoanalízisnek, s 1918 szeptemberében az Ötödik Nemzetközi Pszichoanalitikai Kongresszust is itt rendezték.

Bécs és Budapest életének közös kulturális összetevői közt talán az egyik legfontosabb a kávéházi kultúra. „A kávéház Budapesten, ahol annyi szükséges és fontos közintézmény hiányzik, többi közt valóságos népakadémia és könyvtár volt. Orvos, ügyvéd, bíró, tanár, író pihenése közben átlapozhatta az újságok özönét, a folyóiratok tengerét, néhol még a lexikonokat is”. Szini Gyula sorai a Nyugat 1917-es első számából (*Irodalmi kávéházak*), amely Európa leghíresebb irodalmi kávéházait (például a bécsi Das Silberne Kaffeehaus vagy a pesti Pilvaxot) is bemutatja, jól rávilágít az okokra, amiért az utókor és a napjainkban újra reneszánszát élő kávéházi kultúra felől nézve is e világ legszínesebb szelétének az irodalmi kávéház bizonyult. A millennium évében mintegy ezer kávéház működött az akkor nyolcszázéves lakosú főváros területén, közülük sok saját törzsközönsséggel rendelkezett, többnyire szakmák, hivatások szerint. A Centrál, a New York vagy a Japán színes világának említése csupán a bőségből kiragadott példák lehetnek. Az Egyetem utcai Centrál talán a századforduló legjelentősebb szellemi központja volt, melyet nagyban köszönhetett az Egyetemi Könyvtár, a Franklin Társulat és az Atheneum Nyomda közelségének is. Itt szerkesztették A Hét, valamint a Nyugat című irodalmi lapot is. A New York kávéház irodalompartoló vezetője, Harsányi Adolf segítette megteremteni azt a szellemi légkört, amely intézményét a legkedveltebbé tette az írók és szerkesztők körében. A Pesti Naplónak, valamint egy ideig a Nyugatnak is volt itt törzsasztala. Az Andrássy úti Japán kávéház törzsközönsege volt ugyanakkor a legvegyesebb: a színészvilágtól (Latabár testvérek) a képzőművészen át (Munkácsy Mihály, Lechner Ödön, Ferenczy Károly) az írókig (Ady, Krúdy, Molnár) mindenki megtalálható volt itt, aki egzotikus légkörét és ösztönző hangulatát kereste. A pezsgő kulturális élet párhuzamai mellett és polgári miliói mögött a Habsburg-dinasztia dualizmus kori magyarországi kultuszáról több tucat ponyvakiadvány is tanúskodik. A századvég legismertebb ponyvaköltői gyakran egész sorozatokkal adóztak a királyi család tiszteletének, amelyekben „megverselték” a királyi párt, József főherceg erdélyi körútját, a gödöllői kastélyt vagy Erzsébet királyné álmát. A ponyvák, amelyeknek leggyakoribb olvasói a szélesebb, de kevésbé képzett néptömegekből kerültek ki, főként három személyt állítottak középpontba: Erzsébet királynét mint angyali jóságú asszonyt mutatják be, Ferenc Józsefet jóságos és igazságos uralkodóként aposztrofálják, Rudolfot mint szerencsétlen sorsú királyfit idézik meg. Különösen megnőtt e füzetes

kiadványok száma Erzsébet királyné halálakor, akit – e művek tanúsága szerint is – az egész nemzet megsiratott. Hasonlóképpen Rudolf trónörökös halálakor is, akinek nevét Rezső királyfira változtatta a magyarok szeretete, s halálával egyike lett a halhatatlan hősöknek, nem csak a ponyvaköltők fantáziájában, hanem a magyar néphagyományban is.

A téma, az egykori két birodalmi főváros, Bécs és Budapest művészeti, kulturális kapcsolatainak, azonosságainak és különbségeinek bemutatása valójában lezárhatatlan, hiszen nem csak a magyar és az osztrák kulturális háttértényezőknek, de az egykor szoros emberi, művészi kapcsolatoknak a felvázolása is majdhogynem lehetetlen. Olyan nagyformátumú személyiségek éltek és alkottak a korban, akik önmaguk is képesek voltak nem csak formálni a kulturális élet egészét, de autentikus, megbízható összekötő kapocsként is működni a különböző művészeti ágak és irányok között. Gustav Mahler, Mihailovich Ödön, Bánffy Miklós vagy Max Reinhardt munkássága kiváló példa lehet minderre. A tavaly (2003. február 10.–április 22.) Bécsben – a Kunsthistorisches Museum és a Collegium Hungaricum együttműködésének eredményeként – megrendezett Harrach-palotabeli kiállítás talán az első lépés volt a két főváros sokrétű kapcsolatrendszerének átfogó bemutatására. A mostani, amelyben könyvtárunk fontos társrendezői szerepet vállalt, azzal a nem titkolt szándékkal is készült, hogy uniós csatlakozásunk alkalmából a fiatalabb nemzedékeknek bemutassa a Monarchia sokrétű művészetének kiemelkedő alkotásait. Mert nemcsak az átlag osztrák érdeklődőnek hiányosak az ismeretei a magyar művészettel, irodalommal kapcsolatban, de fordítva sem sokkal kedvezőbb a helyzet. Pedig a megidézett korban az operától az operettig, a komoly színházi művektől a kabaréig, a lélekrajzi drámáktól a ponyvakiadványokig fantasztikusan széles paletta várt a kultúrát valóban megélt közönségre. Egy gondolat mindenestre most is hangsúlyozandó: a XIX–XX. század fordulóján valahogy minden megváltozott. Véget ért egy korszak és áttört egy új. Az emberek életmódja nagyrészt a technikai fejlődés eredményeinek hatására gyökeresen átalakult, s ezt a félelmetes változást érezték meg a művészek és kerestek merőben új kifejezőmódokat. A dualizmus korabeli kulturális élet momentumait bemutató tárlatunk során ezért is volt tagadhatatlan mind a legnemesebb értelemben vett polgári kultúra, mind az egykori modernség dinamizmusa utáni nosztalgiaánk...

BOKA LÁSZLÓ boka@oszk.hu





Sissi, a magyarok királynéja, aki a nép ajkán és képzeletében egyaránt angyali jóságú asszonyként élt.
Falk Miksa-Dux Adolf: *Koronázási-émlékkönyv*. 1867. OSZK. 220.647

A BIBLIOFIL APPONYI SÁNDOR ÉS HUNGARICA-GYŰJTEMÉNYE



Az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR budavári épületében az egyetlen muzeálisnak tekinthető helyiség a VI. szinten az úgynevezett Apponyi-terem. Üvegezett könyvszekrények borítják a falakat, fölöttük egykor élt hölgyek, urak olajfestményen megörökített portréi néznek le a belépőre, közöttük egy huszadik századi festmény látható, melyen egy idős férfi olvassa könyvét. A teremben levő könyvgyűjtemény és még számos egyéb értékes ritkaság egykori tulajdonosa, adományozója ő: Apponyi Sándor gróf. A festmény a hűséges hitves, gróf Esterházy Alexandra tehetségét dicséri, aki férjét a számára legkedvesebb tevékenysége, olvasás közben örököltette meg.

Apponyi Sándor évtizedeken át teljes odaadással gyarapította világhírű gyűjteményét, s 1924. szeptember 15-én kelt adománylevelében könyvtárát a hazának, vagyis a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárnak adományozta. 1925-ben meghalt, ezután özvegye még azzal tetézte az adományt, hogy a könyvgyűjtemény gyarapítására létrehozott egy alapítványt, s halála előtt kastélyukat, uradalmukat, az összes ingó és ingatlan vagyonukat a könyvtár berendezésével együtt a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Ennek a nemes gesztusnak köszönhetjük, hogy a híres hungarica-gyűjtemény ma is az egykori nagy könyvtárterem szekrényeiben áll, s a szoba berendezése a lengyeli Apponyi kastélyt idézi.

Apponyi Sándor 1844. január 19-én született Párizsban, ahol nagyapja, Apponyi Antal a Habsburg Birodalom nagyköveteként teljesített szolgálatot, apja, Rudolf pedig ugyancsak diplomáciai szolgálatban állt. Bár a család Habsburg-hűsége közismert volt, később, amikor az apa már a londoni követségen működött, a gyermek magántanára egy 1848-as emigráns honvéd, Elefánty Ferenc volt, aki kiválóan felkészítette tanítványát a pesti piaristáknál évenként teendő vizsgákra. A londoni évek fontos időszakot jelentettek az ifjú Apponyi életében, ekkor, 1857–1858 táján vette első magyar vonatkozású könyvszerzeményeit is: egy ösnyomtatványt: az 1498-ban Hagenauban nyomtatott *Biga salutist*, Laskai Osvát művét, illetve egy, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós halála alkalmából 1664-ben, Londonban megjelent angol nyelvű munkát: *The conduct and character of count Nicholas Serini*.

Rendszeres látogatója volt a British Museum könyvtárának, ahol ismeretséget kötött az ottani magyar gyűjtemény legendás nyelvismerettel és memóriá-

val rendelkező kurátorával, Thomas Wattsszal is. Állandó vendége volt az árveréseknek és az antikváriumoknak, illetve személyes kapcsolatba került a legjelentősebb könyvgyűjtőkkel is.

A családi hagyományt követve Münchenben jogi tanulmányokat végzett, s az ott eltöltött éveket művelődés- és vallástörténeti ismereteinek gyarapítására is felhasználta. Végzése után diplomáciai pálya várt rá, Metternich Richard nagykövet mellé került a birodalom párizsi képviselőjére. Az itt eltöltött évek újabb barátságokat, tudós ismeretségeket és aukciós vásárlásokat is jelentettek. Később nagykövetté kinevezett édesapja mellett teljesített szolgálatot Londonban, majd újra Párizsban. E két világvárosnak a 19. században meghatározó szerepe volt az antikvár könyvkereskedelemben. Hatalmas és igen jelentős gyűjtemények kerültek kalapács alá, alkalmat adva a megfelelő anyagiakkal rendelkező igényes gyűjtőknek, hogy könyvtárukat újabb kincsekkel gyarapítsák. Apponyi Sándornak legkedvesebb időtöltése a könyvekben való elmélyülés és egyre gyarapodó hungarica-gyűjteményének gondozása volt.

Amikor 1876-ban édesapja meghalt, elhatározta, hogy visszavonul a diplomáciai pályától és teljesen gyűjteménye gazdagításának, publikálásának él. Gyűjtőköréül a Magyarországról, illetve erről a térségről szóló, külföldön, idegen nyelven megjelent munkákat választotta, mégpedig leginkább azokat, amelyeknek a szerzője is külföldi volt. Mivel gyűjteményének darabjai különböző idegen nyelveken íródtak, ezeket a nyelveket is el kellett sajátítania, hiszen a gyarapítással egy időben a művek annotált leírását is elkészítette egy leendő nyomtatott katalógus számára. A könyvtárát és otthonát feleségével, Esterházy Alexandrával a Tolna megyei birtokához tartozó Lengyel községben lévő kastélyában rendezte be, s itt keresték fel hazai és külföldi vendégei is, hogy láthassák egyre híresebb gyűjteményét. Továbbra is kapcsolatban állt külföldi és magyar könyvkereskedőkkel, aukciós cégekkel, s rendszeres vevője volt a jelentősebb gyűjtemények árveréseinek. 1882-ben az Iparművészeti Múzeum kiállításán mutatta be a legjelentősebb magán könyvgyűjtemények anyagát, s ezen Apponyi Sándor 51 tétellel szerepelt.

Bár könyvtárának a hungarica-gyűjtemény a legjelentősebb része, korai ritkaságokat tartalmazó rarióra- és magyar történelmi vonatkozásai miatt forrás-

értékű metszetgyűjteménye is felbecsülhetetlen értéket képvisel. Tudományos kutatásai és könyvtárgyarápítása mellett régészeti kutatások támogatásáért is nagy anyagi áldozatokat hozott. A fiatal lengyeli plébános, a későbbi neves régész, Wosinsky Mór ösztönzésére birtokán ásatásokba kezdett, amelyek során előkerültek az azóta Lengyeli-kulturaként számon tartott újkőkorszaki leletek, majd az egyre bővülő ásatások révén Tolna megyében még számos gazdag leletegyüttes került elő, egészen a népvándorlás koráig. Az ásatások nemzetközi hírnevet szereztek a régészeti anyagnak, s a mecénás gróf és a régész ösztönzésére, nemzeti összefogással 1902-ben Szekszárdon megnyílt Tolna vármegye múzeuma, a mai Wosinsky Mór múzeum, mely az azóta is folyó ásatások gazdag anyagát mutatja be.

Apponyi Sándor évtizedeken át dolgozott hungarica-könyvtárának annotált katalógusán, melynek első két kötete német és magyar nyelvű kiadásban 1900–1903-ban Münchenben és Budapesten jelent meg. (*Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok*. I–II. kötet.) A kis példányszámban (180 db.) nyomtatott tudományos segédeszközt a gróf ingyen küldte el olyan gyűjteményeknek, ahol rokon anyagot őriztek. A gyűjtemény második részét feltáró, már csak német nyelvű kiadás Apponyi halála évében jelent meg Dézsi Lajos professzor gondozásában. (*Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flug-*

schriften. III–IV. Bd. München 1925.) A négy kötet összesen 2509 tételt tartalmaz, köztük száznál több ósnyomtatványt. Különösen gazdag a gyűjtés a török háborúk korára, a Zrínyiekre, valamint a Thököly-felkelés és a Rákóczi-szabadságharc idejére vonatkozóan. Apponyi Sándor igyekezett mindig teljes példányokat vásárolni, tehát az esetlegesen hozzájuk tartozó metszetekkel együtt. Azokat a példányokat, melyeknek nem volt kötésük, a kor legkiválóbb francia és angol könyvkötőivel köttette be. Gyűjteménye így nem csupán tartalmilag igen értékes, hanem szemre is gyönyörködtető.

Hosszú élete során Apponyi Sándort sokat foglalkoztatta gyűjteménye sorsa. Gyermeke nem volt, ezért arra az elhatározásra jutott, hogy féltve és nagy szeretettel, tudással összegyűjtött kincseit a hazának, a nemzet könyvtárának ajándékozza. A hungarica-, a rariora- és a metszetgyűjtemény, a hozzájuk csatlakozó kéziratok, valamint a modern bibliográfiai, illetve általános főúri könyvtár anyaga együttesen közel tizenötezer egységet jelent, tehát megközelíti a nemzeti könyvtár alapító Széchényi Ferenc adományának nagyságát. Teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy Apponyi Sándor adománya nélkül a nemzet könyvtára sokkal szegényebb lenne. A mindenkori utódok feladata e gazdag és értékes gyűjtemény gyarápítása, megőrzése és a tudományos kutatás céljából való közreadása.

WOJTILLÁNÉ DR. SALGÓ ÁGNES salgo@oszk.hu





Az 1885-ös Országos Általános Kiállítás főplakátja



Jelmeztervek a *Magyar Iparművészet* című folyóiratból. OSZK. HB 7.370

ZENEMŰTÁRUNK KORSZERŰSÍTÉSE JAPÁN KORMÁNYSEGÉLYBŐL



A NEMZETI KÖNYVTÁR ZENEMŰTÁRA idén ünnepli önálló gyűjteménnyé alakulásának 80. évfordulóját. Az alkalomhoz méltó megemlékezés 2004. május 11-én új, a legmodernebb eszközökkel felszerelt hangstúdió átadásával vált igazán jelentőssé. A hangdokumentumok gazdagsága, az ismerethordozók sokszínűsége a gyűjteményt a legnagyobb nemzetközi érdeklődéssel kísért zenei gyűjteménnyé teszi. A zenei kéziratok, kottakiadványok mellett a hangarchívum gyűjti és gondozza a magyar hanglemezkiadások történeti hagyatékát. Kutatónak és könyvtári munkatársnak egyaránt gondot jelentett, hogy a hazai és nemzetközi tekintetben egyaránt páratlan dokumentumegyüttest gondozó gyűjteményben évek óta szünetelt a hangzószerelés. A korszerűtlenné vált, meghibásodott stúdióberendezést a könyvtár sem felújítani, sem javíttatni nem tudta.

A japán kormány ajándéka, az új stúdió, amelyet május 11-én avattunk, így új fejezetet indíthat a gyűjtemény életében, hiszen a különböző hanghordozók lejátszására alkalmas technika felbecsülhetetlen értékű segítséget biztosít a hanganyag feldolgozásához, kutatásához és az állomány védelméhez. A japán kormány nemzetközi támogató programját (Japan International Cooperation System) 1989 áprilisában indította el. A támogatást és technikai együttműködést igen széles területen, kormánysegély formájában kínálták a fejlődő országoknak. Egyes országokban a termelés hatékonyságának növeléséhez nyújtottak segítséget, másutt szakmai tanácsokkal segítettek a gazdasági nehézségekkel küszködő, esetleg fizetésképtelenné vált országokat.

2001-ben örömmel olvastuk a japán kormány e programjában meghirdetett Cultural Grant Aid elnevezésű pályázati kiírását, amelynek célja az érintett országok kultúrájának és oktatásának támogatásán keresztül a nemzetközi kulturális kapcsolatok erősítése volt. A Zeneműtár zenei stúdiójának korszerűsítésére nyújtottunk be pályázatot, amelynek kézhezvétele után a japán követség közreműködésével alapos vizsgálódás következett: a könyvtár és a tár működésére, tevékenységére, céljaira, a stúdió működtetésére vonatkozóan számtalan kiegészítő információra tartottak igényt. Időközben két japán hangmérnök három napra „beköltözött” a Zeneműtárba, hogy a pályázatban felsorolt technikai eszközök használhatóságát, hatékonyságát, működtetésük anyagi és fizikai feltételeit megvizsgálják.

A pályázat sikeres volt, így Zeneműtárunk elnyerte a 2002. évi japán kulturális kormánysegélyt. A Zeneműtár hangstúdióját, olvasótermét és munkaszobáit a legmodernebb felvevő és másoló rendszerrel szerelték fel közel 45 millió yen értékben. A zenei dokumentumok meghallgatására az olvasóteremben kutatóhelyeket, a szobákban feldolgozó egységeket alakítottak ki, a zenei stúdió korszerű felszerelést kapott. A Studio Recording and Copying System a keverőpulton kívül különböző (hang)felvevő, -regisztráló, -lejátszó készülékekből áll, közöttük régi anyagaink átjátszására alkalmas eszközök vannak. Hangszórók, kábelek és más kellékek egészítik ki a felszerelést. Az Audio Library System 24 egység, amelyből 12 az olvasóterembe, 12 pedig a galérián található hangszigetelt stúdióba és a Zeneműtár szobáiba került, a hanganyag feldolgozását szolgálva. E rendszerhez kapcsolók, kábelrendszer, állványok és 24 sztereó fejhallgató csatlakozik. A Recording System a közgyűjteményekben ritka, értékes eszközökből áll. A hordozható keverőpult, négy igen drága mikrofon, állványok, hordozható tornyok lehetővé teszik, hogy kitűnő minőségű hangversenyfelvételeket készítsünk és a különböző helyszínek hangosítását megoldjuk.

A berendezések szállítását a japán kormány biztosította, a felszerelést japán szakemberek végezték. A könyvtár vállalta, hogy a Zeneműtárban biztosítja a működés feltételeit. A Magyar Köztársaság Kormánya és a Japán Kormány között az Országos Széchényi Könyvtár felvevő berendezéssel való ellátása tárgyában történő levélváltás kihirdetése a 20/2003. (II. 20.) Kormányrendeletben történt meg.

A könyvtárban a stúdió megnyitásán megjelent Terojusi Inogawa, Japán magyarországi nagykövete és Koncz Erika, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának helyettes államtitkára. A vendégeket Monok István főigazgató köszöntötte, a pályázatot Somogyi Pálné fősztályvezető ismertette. Ezt követően Szőnyiné Szerző Katalin, a Zeneműtár vezetője bemutatta a nyolcvanéves gyűjtemény anyagából rendezett alkalmi kiállítást. A résztvevők Kiszely Deborah zongorajátékát hallgatták, majd megtekintették és kipróbálták az új hangstúdió berendezéseit.

SOMOGYI MÁRIA *cika@oszk.hu*





Bár Stifter írói pályája még a Kiegyezés előttre tehető, a századforduló osztrák irodalmára azonban így is igen nagy hatással volt. Első művei, melyek kiadója Gustav Heckenast volt, Pesten jelentek meg magyarul és németül egyaránt. (*Der Nachsommer. Erzählung.* Pest. 1865.) OSZK. 326.235

JELES VENDÉGEINK



¶ Margot Klestil-Löffler a nemzeti könyvtárban

2004. FEBRUÁR 26-ÁN látogatást tett könyvtárunkban a Margot Klestil-Löffler. Az osztrák államfő hitvese a magyar köztársasági elnök felesége, Mádl Dalma asszony társaságában érkezett az Országos Széchényi Könyvtárba. Illusztris vendégeinket Rády Ferenc, a könyvtár általános főigazgató-helyettese fogadta és ismertette meg a nemzeti könyvtár különgyűjteményeinek kincseivel. A Zeneműtárban és a Színháztörténeti Tárban az osztrák köztársasági elnök hitvese osztrák vonatkozású kéziratokat és kottákat vett közelebről szemügyre. Klestil-Löffler asszony különösen nagy érdeklődéssel olvasta azt az oklevelet, amelyet Bécs város tanácsa adott ki 1804-ben Joseph Haydn díszpolgárrá avatása alkalmából. Kiemelt figyelmet érdemelt Franz Schubert *Vándor éji dala* című zeneművének eredeti példánya is, amelyet Johann Wolfgang Goethe versére komponált a zeneszerző. Közös történelmünk kulturális kapcsolatait jól érzékelteti Ludwig van Beethoven 1807-ben Esterházy (II.) Miklósnak írt levele és a herceg válaszelevelének fogalmazványa. A Térkép-tárban Bécs XVIII. század elejéről származó, egész falat betöltő térképét tekintette meg az osztrák államfő felesége, aki a város történelmi nevezetességeit kereste meg a hatalmas térképen. A kiállított kincset egy Bécsben található hasonló térkép segítségével osztrák szakemberek közreműködésével restaurálták a Térképtár munkatársai.

¶ Sun Jiazheng, a Kínai Népköztársaság kulturális miniszterének látogatása

SUN JIAZHENG, a Kínai Népköztársaság kulturális minisztere magyarországi tartózkodása alatt 2004. április 15-én az Országos Széchényi Könyvtárat is felkereste küldöttségével. A minisztert Monok István, a könyvtár főigazgatója és Dippold Péter, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézete igazgatója fogadta. Sun Jiazheng a kínai kormány nevében közel kétszáz darab, a kínai kultúrát, történelmet, turizmust bemutató, a közelmúltban megjelent angol nyelvű kiadványt adott át a nemzeti könyvtárnak. Sun Jiazheng beszédében hangsúlyozta a kínai-magyar kapcsolatok ápolásának és fejlesztésének szükségességét, egyúttal megköszönte Monok Istvánnak, hogy a nemzeti könyvtár 2003 őszén otthont adott *A Tíz bambusz csarnoka* című kiállításnak. A kiállítás Nyugat-Európában is jelentős érdeklődést keltett, és tekintélyes szakemberek keresték fel a rendezvényt, amely a kínai kultúra egyik legizgalmasabb fejezetének bemutatásával járult hozzá az ősi civilizáció árnyaltabb megismeréséhez. Látogatása második felében Sun Jiazheng megtekintette az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára kínai vonatkozású darabjait, valamint a Bécs és Budapest századfordulós kulturális életét bemutató *A tegnap világa* című kiállítást.

EKLER PÉTER ekler@oszk.hu





Az 1899. április 1-jén indult *Die Fackel* 36 évfolyamot élt meg, szépirodalmi műveken kívül rendszeresen közölt kritikákat is, az alapító-szerkesztő-kritikus Karl Kraus pedig 1911-től a teljes lapot egymaga írta

FALLENBÜCHL ZOLTÁN NYOLCVAN ÉVES



PÁLYAFUTÁSA magán viseli a történelem kezenyomát. Fallenbüchl Zoltán, aki apai ágon régi osztrák értelmiségi család sarja, anyai ágon pedig a franciás műveltségű író, hírlapíró, színházigazgató, a székely származású Ambrus Zoltán unokája, élethivatása megválasztásakor a történelem és a tanítás vonzásának engedve a budapesti bölcsészkarra iratkozik be: történelem, latin és földrajz szakon végez. Doktori disszertációját Hajnal Istvánhoz írja a településformák szociológiájából, majd 1947-ben önkéntes gyakornok lesz a Széchényi Könyvtárnál. Egy év múlva kap státuszt, először a Térképtárban, majd 1969-től a Kézirattárban dolgozik. Tudományos főmunkatársként megy nyugdíjba 1984-ben.

Tudományos munkáját mindig igényesen végezte és végzi ma is. Kartográfia-történeti érdeklődése természetes módon folytatódott az archontológiai és történeti statisztikai kutatásokban. Rendszeres szerzője a Könyvszemlének, a Levéltári Közleményeknek, az OSZK Évkönyvének, de szívesen látott szerzője a külföldi szakfolyóiratoknak is. Jelentősen hozzájárult az OSZK nemzetközi hírnevéhez külföldi társaságok tagjaként, kongresszusok előadójaként, kiállítások rendezőjeként-szervezőjeként és kutatóútjain is. Tudományos pályáján a „szüretelés” azonban már a nyugdíj éveire esik. 1992-ben

szerez kandidátusi, 1996-ban nagydoktori fokozatot. A korábbi évek hatalmas anyaggyűjtései eredményeképpen sorra jelennek meg önálló archontológiai kötetei. Olyan alapművek ezek, melyek hiányát eddig a kormányzat-, igazgatás vagy társadalomtörténet kutatói és a családtörténet bűvárlói egyaránt érezkelhették.

Bár katedrára nem állhatott, tanár szüleitől örökölt hajlamot a fiatalokkal való törődésre, tudása átadására. Érezhették ezt azok a pályakezdő kollégák, akikkel mindenkor önzetlenül foglalkozott. Ma is szívesen tart előadásokat, gyakran keresik fel tanácsért fiatal kutatók. Tudományos tevékenysége természetes módon terjed ki Ambrus Zoltán örökségének ápolására, művei, levelei kiadására. Ide tartozik a gödöllői Ambrus-emlékház kigondolása és szeretetteljes gondozása is. Nyolcvanadik születésnapján ebben a környezetben köszöntötték őt, Gödöllő díszpolgárát a város kultúra- és tudományápoló vezetői, akik a Grassalkovichok kutatóját is tisztelhetik személyében. A rokonok, barátok, tanítványok egész nap seregelték. Az ünneplőkhöz csatlakozva a Széchényi Könyvtár nevében kívánunk mostanság az emlékiratain dolgozó tudós kollégánknak derűs, munkás éveket, jó egészséget szeretett felesége, Marianne oldalán.





A SZÉP MAGYAR KÖNYV 2003
VERSENYEN AZ
ORSZÁGOS SZÉCHENYI
KÖNYVTÁR
A TÍZ BAMBUSZ CSARNOKA
CÍMŰ KÖNYVÉVEL
A MŰVÉSZETI KÖNYVEK
ÉS ALBUMOK
KATEGÓRIÁJÁBAN
OKLEVELET NYERT.

BUDAPEST, 2004. JÚNIUS 3.

A FŐZSÚRI ELNÖKE,
A MAGYAR KÖNYVKIADÓK
ÉS KÖNYVTERJESZTŐK
EGYESÜLÉSÉNEK ELNÖKE

Tipográfus, burkoló- és kötéstervező: Kiss László
Fotók: a Kínai Nemzeti Könyvtár munkatársai

SZÉP MAGYAR KÖNYV